Annie Ernaux

2022 NOBEL EDEBİYAT ÖDÜLÜ

Bir Kadın

ÇEVİRİ: YAŞAR AVUNÇ

ROMAN

6. BASKI

can çağdaş

Artık sesini duymayacağım. Olduğum kadını, bir zamanlar olduğum çocukla bir araya getiren onun sesi, sözleri, elleri, tavırları gülüşü ve yürüyüşüydü. Geldiğim dünyayla aramdaki son bağ da koptu.

Ernaux, hafızasını, zihinsel ve fiziksel bütünlüğünü yok eden bir hastalık yüzünden yitirilen annenin ardından, küçük bir Normandiya kasabasının varoşlarında doğan ve Paris'in banliyölerindeki bir hastanenin geriatri koğuşunda ölen gerçek kadının portresini çizmeye, onu olduğu gibi resmetmeye girişiyor.

Bir anne ve kızı arasındaki hem zayıf hem de sarsılmaz bağı, onları ayıran dünyaları anlatan *Bir Kadın*, mümkün olan en tarafsız dille yazılmış bir ağıt, belki de Annie Ernaux'nun en dokunaklı metni.

"Annenin yaşamına ve ölümüne şefkatli, sert ve dokunaklı bir saygı duruşu..."

The Washington Times

"Son derece özgün. *Bir Kadın*, aslında her kadının hikâyesi."

The New York Times

#fransızedebiyatı #toplumsalbellek #annekızilişkisi #ölüm #yas #aile #otobiyografi

ISBN 978-975-07-6059-4

can

canyayinlari.com | f | | X canyayinlari

roman

9 789750 760594

ANNIE ERNAUX

BİR KADIN

Can Çağdaş

Bir Kadın, Annie Ernaux
Fransızca aslından çeviren: Yaşar Avunç
Une femme
İlk baskı: Éditions Gallimard, 1987
Bu çeviride kaynak alınan baskı: Folio, 1992
© 1987, Éditions Gallimard, Paris
© 2023, Can Sanat Yayınları A.Ş.
Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: Cem Yayınları, 1993
Can Yayınları'nda 1. basım: 2023
6. basım: Ocak 2025, İstanbul
Bu kitabın 6. baskısı 4000 adet yapılmıştır.

Dizi editörü: Didem Bayındır
Editör: Şirin Etik
Düzelti: Melis Oflas
Mizanpaj: Atahan Sıralar

Sanat yönetmeni ve kapak tasarım: Utku Lomlu / Lom Creative (www.lom.com.tr)
Kapak uygulama: Ayşe Merdit

Baskı ve cilt: MY Matbaacılık Sanayi ve Ticaret Limited Şti.
Maltepe Mah. Yılanlı Ayazma Sokak. No:8 Kat:2
Zeytinburnu, İstanbul
Sertifika No: 47939

ISBN 978-975-07-6059-4

CAN SANAT YAYINLARI
YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.
Maslak Mah. Eski Büyükdere Cad. İz Plaza Giz, No: 9/25 Sarıyer/İstanbul
Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33
canyayinlari.com
yayinevi@canyayinlari.com
Sertifika No: 43514

ANNIE ERNAUX

BİR KADIN

ROMAN

2022 NOBEL EDEBİYAT ÖDÜLÜ

Fransızca aslından çeviren

Yaşar Avunç

can

Annie Ernaux'nun Can Yayınları'ndaki diğer kitapları:

Seneler, 2021
Babamın Yeri, 2022
Yalın Tutku, 2022
Boş Dolaplar, 2022
Olay, 2023
Kızın Hikâyesi, 2023
Genç Adam, 2024

ANNIE ERNAUX, 1940'ta, Lillebonne'da, işçi sınıfına mensup bir ailede doğdu; çocukluğunu Yvetot, Normandiya'da geçirdi. Mazbut bir sosyal çevrede büyüdü, edebiyat öğrenimi gördü ve uzun yıllar boyunca edebiyat öğretmenliği yaptı. Kişisel deneyimle toplumsal tarihi birleştiren unsurları daha ilk romanı *Boş Dolaplar*'la ortaya koydu. Sınıf atlama, evlilik, kadın özgürlüğü, cinsellik, kürtaj, hastalık, yaşlılık ve ölüm gibi meseleleri kendi deneyimleri üzerinden aktarırken, arka planda daima toplumsal yaşam ve onu oluşturan kültürel, siyasi, tarihî olaylara yer vererek, "toplumsal bellek" yazını olarak nitelenebilecek eserlere imza attı; başta 2022 Nobel Edebiyat Ödülü olmak üzere birçok ödüle değer görüldü. Hâlâ Cergy'de yaşıyor.

YAŞAR AVUNÇ, 1927'de, Bursa'da doğdu. 1946'da Balıkesir Lisesi'ni, 1951'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Roman ve Fransız Filolojisi Bölümü'nü bitirdi. 1952-1954 yılları arasında, Saarland Üniversitesi Avrupa Enstitüsü'nde eğitim gördü. Türkiye'ye döndükten sonra bankacılık sektöründe şube müdürlüğünden yönetim kurulu üyeliğine kadar çeşitli kademelerde görev yaptı. Emekli olduktan sonra, 1990'da çevirmenliğe başladı. Bugüne kadar Fransızcadan Türkçeye otuzun üzerinde roman, deneme, anı kitabı çevirdi. 2008'de, Çeviri Derneği tarafından Çeviri Onur Ödülü'ne layık görüldü. 2021'de öldü.

"Çelişkinin akıl almaz bir şey olduğunu
ileri sürmek hatadır zira onun gerçek
varoluşu bir canlının acısında yatar."

Hegel

Annem 7 Nisan'da, onu iki yıl önce yerleştirdiğim Pontoise Hastanesi'nin huzurevinde öldü. Hemşire telefonda, "Anneniz bu sabah kahvaltıdan sonra vefat etti," dedi. Saat on sularıydı.

Odasının kapısı ilk kez kapalıydı. Defin için hazırlanmıştı bile; çenesinin altından geçen ve ağızla göz çevresindeki tüm deriyi yukarıya çeken beyaz bezden bir şeritle başını bağlamışlardı. Omuzlarına kadar bir çarşafla örtülmüştü, elleri görünmüyordu. Küçük bir mumyaya benziyordu. Ayağa kalkmasını engellemek için yatağın her iki yanına yerleştirilen parmaklıkları kaldırmışlardı. Vaktiyle kendi cenaze töreni için satın aldığı bordürlü beyaz geceliğini giydirmek istedim ona. Hemşire, görevlilerden birinin bununla ilgileneceğini ve başucundaki komodinin çekmecesindeki haçı da göğsüne koyacağını söyledi. Bakır kolları çarmıha tutturan iki çivisi eksikti. Hastabakıcı çivi bulabileceklerinden emin değildi. Önemi yoktu, yine de haçını koymalarını istiyordum. Tekerlekli masanın üstünde, bir gün önce getirdiğim altınçanak demeti duruyordu. Hemşire bir an önce idareye gitmemi

önerdi. Bu süre zarfında onlar da annemin kişisel eşyalarının sayımını yapacaklardı. Kendisine ait neredeyse hiçbir şeyi kalmamıştı; bir tayyör, bir çift mavi yazlık ayakkabı ve elektrikli tıraş makinesinden başka. Bir kadın bağırmaya başladı, aylardır orada kalan aynı kadındı bu. Onun hayatta, anneminse ölü olmasını anlayamıyordum.

İdaredeki genç bir kadın ne istediğimi sordu. "Annem bu sabah vefat etti," dedim. "Hastanede mi yoksa huzurevinde mi? Adı ne?" Bir kâğıda bakıp hafifçe gülümsedi. Haberi varmış. Gidip annemin dosyasını getirdi ve bana onunla ilgili bazı sorular sordu, doğum yeri, huzurevine yerleşmeden önceki adresi gibi. Bu bilgilerin dosyada olması gerekirdi.

Annemin odasına, başucundaki komodinin üstüne eşyalarının bulunduğu bir plastik torba koymuşlardı. Hemşire imzalamam için sayım kâğıdını uzattı. Geçmişte, babamla Lisieux'ye yaptıkları hac gezisinde satın aldığı bir heykelcikle, bir Annecy hatırası olarak Savoie'lı bir baca temizleyicisi heykelciği dışında, buradaki giysilerini ve öteki eşyalarını alıp götürmek istemiyordum. Geldiğime göre, ölümden sonra cesedin yönetmelik gereği serviste iki saat tutulma süresini beklemeden onu hastanenin morguna götürebilirlerdi. Oradan ayrılırken, personele ait camlı büroda annemle aynı odayı paylaşan kadını gördüm. Yanında el çantasıyla oturuyordu. Annem morga götürülünceye dek onu orada bekletiyorlardı.

Eski kocam bana cenaze levazımatçısına kadar eşlik etti. Yapay çiçeklerle dolu vitrininin gerisinde koltuklar ve üstünde dergiler bulunan bir sehpa vardı. Bir görevli bizi bir büroya götürdü ve annemin ölüm tarihini, gömüleceği yeri, ayin yapılıp yapılmayacağını sordu. Her şeyi büyük bir çizelgeye not ederken ara sıra küçük hesap makinesine dokunuyordu. Sonra bizi penceresiz, ka-

ranlık bir odaya aldı, ışıkları yaktı. Duvarda bir düzine tabut duruyordu. Görevli, "Tüm fiyatlarımıza vergiler dahildir," dedi. Döşeme rengini seçebilmemiz için üç tabut açıktı. Annemin tercih ettiği ağaç olduğundan meşe tabut seçtim, yeni bir mobilya gördüğünde onun meşe olup olmadığını merak ederdi hep. Eski kocam kumaş için erguvan pembesi rengi önerdi. Annemin genellikle o renk korsajlar giydiğini anımsadığı için gururlu, neredeyse mutluydu. Görevliye bir çek verdim. Yapay çiçekler dışında her şeyle ilgileneceklerdi. Öğleye doğru evime dönüp eski kocamla Porto şarabı içtim. Başım ve midem ağrımaya başladı.

Saat beşe doğru, iki oğlumla birlikte annemi morgda görmenin mümkün olup olmadığını öğrenmek için hastaneye telefon ettim. Santraldaki kız saatin çok geç olduğunu, morgun dört buçukta kapandığını bildirdi. Hastaneye yakın yeni mahallelerde pazartesi günü açık bir çiçekçi bulmak için evden yalnız çıktım. Beyaz zambak almak istiyordum ama çiçekçi onu önermedi, zambak çocuklar, hadi bilemedin genç kızlar için tercih ediliyormuş.

Defin çarşamba günü gerçekleştirildi. Hastaneye iki oğlum ve eski kocamla gittim. Morgun yerini gösteren işaretler konmamıştı; yolumuzu şaşırdık ama sonunda bulduk. Burası tarlaların kenarında tek katlı, beton bir binaydı. Telefonla görüşen beyaz önlüklü bir görevli koridorda oturmamızı işaret etti. Kapısı açık tuvaletlerin karşısında, duvar boyunca dizilmiş sandalyelere oturduk. Annemi yeniden görmek ve çantamdaki çiçek açmış iki küçük ayva dalını üstüne koymak istiyordum. Tabutu kapamadan önce, onu bize son kez gösterip göstermeyeceklerini bilmiyorduk. Daha önce gördüğümüz cenaze levazımatçısı bitişikteki odadan çıkıp nazikçe kendisini izle-

memizi söyledi. Annem tabutun içinde, başı geride, kavuşturulmuş elleri haçın üstündeydi. Başındaki şeridi çıkarıp bordürlü geceliğini giydirmişlerdi. Saten örtü göğsüne kadar çekilmişti. Burası çıplak, büyük, beton bir salondu. Hafif ışığın içeriye nereden sızdığını bilmiyordum.

Görevli, ziyaretin sona erdiğini bildirip bizi yeniden koridora çıkardı. Bana öyle geldi ki, adam şirket hizmetlerinin ne denli iyi olduğunu görelim diye bizi annemin önüne getirmişti. Yeni mahallelerin içinden geçip kültür merkezinin yanındaki kiliseye ulaştık. Cenaze arabası gelmemişti, kilisenin önünde bekledik. Karşıdaki süpermarketin cephesine katranla, "Para, mal ve devlet, ırk ayrımının üç temel direği," yazılmıştı. Bir rahip nazikçe yaklaşıp, "Anneniz mi?" dedi. Ayrıca oğullarımın nerede okuduklarını da sordu.

Altarın önündeki beton zemine, kenarları kırmızı kadife kaplı, boş, küçük bir tür yatak konmuştu. Görevliler daha sonra annemin tabutunu bu yatağa yerleştirdiler. Rahip teybe bir org müziği koydu. Ayinde sadece biz vardık, burada annemi kimse tanımıyordu. Rahip, "ebedî yaşam"dan, "kız kardeşimizin dirilişi"nden bahsediyor, ilahiler söylüyordu. Bunun hep sürmesini, annem için daha başka şeyler de yapılmasını, şarkılar söylenmesini isterdim. Org müziği yeniden başladı ve rahip tabutun iki yanındaki mumları söndürdü.

Cenaze arabası hemen annemin babamın yanına gömüleceği Normandiya'daki Yvetot'ya doğru hareket etti. Ben kendi arabamla, oğullarımla yola koyuldum. Yol boyunca hep yağmur yağdı, rüzgâr sert esiyordu. Çocuklar bana ayinle ilgili şeyler sordular, daha önce hiç böyle bir şey görmedikleri için tören sırasında nasıl davranacaklarını bilmiyorlardı.

Yvetot'da hısım akraba mezarlıkta, giriş kapısının yanında toplanmıştı. Kuzenlerimden biri, hiçbir şey söylemeden ilerlememizi seyredip durmamak için uzaktan bağırdı: "Ne hava ama, kasım ayındayız sanki!" Hepimiz babamın mezarına doğru yürüdük. Mezar açılmış, toprak sarı bir tümsek oluşturacak şekilde kenara yığılmıştı. Annemin tabutunu oraya taşıdılar. Tabut iki halat arasına yerleştirildiğinde, adamlar onun çukura indirilişini görebilmem için yaklaşmamı istediler. Birkaç metre ileride, elinde küreğiyle mezarcı bekliyordu. Mavi bir tulum giymişti, başında beresi, ayaklarında çizmeler vardı, yüzü morumsuydu. İçimden onunla konuşmak, belki gidip içki içer diye ona yüz frank vermek geldi. Bunda bir zarar yoktu, aksine, bütün öğleden sonra annemi toprakla kaplayarak onunla ilgilenecek son erkek oydu, bu işi yapmaktan keyif alması gerekirdi.

Hısım akraba yemek yemeden gitmemi istemedi. Teyzem cenaze yemeğinin restoranda yenmesini planlamıştı. Kaldım, bu da annem için hâlâ yapabileceğim bir şey gibi geldi. Servis yavaştı; işten, çocuklardan, kimi zaman annemden söz ediyorduk. "Bu durumda yıllarca yaşasa neye yarardı..." diyorlardı bana. Herkese göre, ölmüş olması daha iyiydi. Bu anlamadığım bir cümle, bir kesinlik. Akşam Paris bölgesine döndüm. Her şey gerçekten bitmişti.

Sonraki hafta her yerde ağladım. Uyandığımda annemin öldüğünü biliyordum. Annemin orada ve ölü olduğu dışında hiçbir şey hatırlamadığım ağır rüyalardan uyanıyordum. Alışveriş, yemek, çamaşır gibi yaşamın gerektirdiği şeyler dışında hiçbir şey yapmıyordum. İşleri hangi sıraya göre yapacağımı çoğu zaman unutuyordum; sebzeleri soyup duruyor, bir sonraki adıma geçmek için biraz düşünüyor, ancak sonra onları yıkayabiliyordum. Okumak olanaksızdı. Bir kez bodruma indim, annemin valizi oradaydı, içinde cüzdanı, yazlık bir el çantası, atkıları vardı. Açtığım valizin önünde donup kaldım. En çok dışarıda, şehre indiğimde acı çekiyordum. Araba kullanırken bir anda, "Artık dünyanın hiçbir yerinde olmayacak," diyordum. İnsanların alışılagelmiş davranış biçimlerini artık anlayamıyordum, kasapta şu ya da bu parçayı seçmek için gösterdikleri özen beni dehşete düşürüyordu.

Bu durum yavaş yavaş geçiyor. Havanın, annemin hayatta olduğu ayın ilk günlerindeki gibi soğuk ve yağışlı olması yine de içimi rahatlatıyor. Kendimi her seferinde (onun için şunu ya da bunu) "yapmamın anlamı yok" ya da "yapmak zorunda değilim" derken bulduğumda fark ettiğim boşluk anları. Bu düşüncedeki eksik: Bu,

onun görmeyeceği ilk ilkbahar. (Artık sıradan sözlerin, hatta klişelerin gücünü duyumsuyorum.)

Yarın annem gömüleli üç hafta olacak. Boş bir kâğıdın üst kısmına, bir mektuba değil de kitaba başlar gibi, "Annem öldü" yazmanın dehşetini ancak iki gün önce yendim. Fotoğraflarına da bakma fırsatım oldu. Birinde Seine kıyısında oturuyor, bacaklarını bükmüş. Siyah beyaz bir kare ama kızıl saçlarını, siyah alpaka tayyöründen yansıyan parıltıları görür gibiyim.

Annem hakkında yazmayı sürdüreceğim. O benim için gerçekten anlam ifade eden tek kadındı ve son iki yıldır bunaklıktan mustaripti. Anıları çözümlemeyi kolaylaştıran mesafeye erişmek için hastalığı ve ölümü, belki de hayatımdaki diğer olaylar –babamın ölümü ve kocamdan ayrılmam– gibi geçmişe karışana dek beklemeliyim. Zaten şu an başka bir şey yapamam.

Bu güç bir iş. Benim için annemin bir geçmişi yok. O her zaman oradaydı. Ondan söz ederken ilk motivasyonum onu zaman kavramının dışındaki imgelere yerleştirmek ("Sert mizaçlıydı", "Her şeyi yakıp kavuran bir kadındı") ve yer aldığı sahneleri rasgele gözümün önüne getirmekti. Düşlerimdeki kadına, birkaç gündür rüyalarımda yaşayan, yaşı belirsiz, psikolojik gerilim filmlerini anımsatan gergin bir atmosfer içinde gördüğüm aynı kadına ancak böyle yeniden kavuşuyorum. Benim dışımda var olan, Normandiya'daki küçük bir kasabanın kırsalında doğup Paris bölgesindeki bir hastanenin geriatri bölümünde ölen gerçek kadına da kavuşmayı istiyorum. En doğru şekilde yazmayı umduğum şey kuşkusuz aile ile toplumsalın, mit ile tarihin kesiştiği noktada yer alıyor. Yapmayı düşündüğüm şey edebî nitelikte; çünkü anne-

me dair ancak kelimelerle ulaşılabilecek bir gerçeği arıyorum. (Yani ne fotoğraflar ne anılarım ne aile tanıklıkları bana bu gerçeği verebilir.) Ama bir bakıma, yine de edebiyatın biraz gerisinde kalmak istiyorum.

Yvetot, Rouen ile Le Havre arasında, rüzgârlı bir yayla üstünde kurulmuş soğuk bir kenttir. Yüzyılın başında, büyük toprak sahiplerinin elinde, tümüyle tarımsal bir bölgenin ticari ve idari merkeziymiş. Bir çiftlikte arabacı olan büyük babam ve evde dokumacılıkla uğraşan büyükannem evlendikten birkaç yıl sonra buraya yerleşmişler. İkisi de üç kilometre uzaklıktaki yakın bir köydenmiş. Demiryolu hattının diğer tarafında, kenar mahallede, sınırları belirsiz bir kırsal bölgede, istasyonun yanındaki son kafelerle ilk kolza tarlaları arasında küçük, alçak, avlulu bir ev kiralamışlar. Annem 1906'da, altı çocuğun dördüncüsü olarak orada doğmuş. ("Ben köyde doğmadım," derken gurur duyardı.)

Dört çocuk Yvetot'dan yaşamları boyunca hiç ayrılmamış, annem de yaşamının dörtte üçünü orada geçirmiş. Kent merkezine yaklaşmışlar ama hiçbir zaman orada oturmamışlar. Kilisedeki ayinlere katılmak, et almak, para havalesi yapmak için "kente gidilirmiş". Şimdi kuzenimin gece gündüz kamyonların vızır vızır geçtiği 15 numaralı karayolunun merkezinde bir dairesi var. Kızcağız, dışarı çıkıp ezilmesini önlemek için kedisine uyku ilacı veriyor. Annemin çocukluğunu geçirdiği mahalle dinginliği ve eski evleriyle gelir düzeyi yüksek kimselerce epey rağbet görüyor.

Büyükannem sözünü dinletir ve çocuklarını "eğitmek" için bağırıp çağırır, gerektiğinde dövermiş. Çalışkan, pek uysal olmayan, tefrika okumak dışında gevşemeyen bir kadınmış. Güzel yazı yazarmış, ilkokulu birincilikle bitirmiş, öğretmen olabilirmiş. Annesi babası köyden ayrılmasını istememişler. O zamanlar aileden uzaklaşmanın her zaman felaketle sonuçlanacağına inanılırmış. (Normandiya Fransızcasında "ihtiras" ayrılık acısı anlamına gelir, bir köpek ihtirasından ölebilir.) On bir yaşına geldiğinde sona eren bu hikâyeyi anlamak için "eskiden" diye başlayan tüm o cümleleri hatırlamak gerekiyor: "Eskiden şimdiki gibi okula gidilmezdi, anne babanın sözü dinlenirdi, vs."

Evi iyi yönetirmiş, yani asgari miktardaki parayla ailesini doyurup giydirir, çocukları kilisedeki ayinlere deliksiz, lekesiz giysilerle gönderirmiş, böylece ailenin kendini yoksul gibi hissetmeden yaşamasına izin veren bir saygınlığa yaklaşırmış. Gömleklerin yakalarını, kol ağızlarını daha uzun süre dayansın diye tersyüz edermiş. Her şeyi, pasta yapmak için sütün kaymağını, bayat ekmeği, çamaşır yıkamak için odunun külünü, erik ya da bez kurutmak için sönmüş sobanın sıcaklığını, gün içinde ellerini yıkamak için sabahları el yüz yıkanan suyu bile saklarmış. Yoksulluğun yükünü azaltan her şeyi bilirmiş. Yüzyıllardır anneden kıza aktarılan bu bilgiler sıra bana gelince durdu; ben sadece bu bilgilerin arşivcisiyim.

Büyükbabam iriyarı, yumuşak başlı bir adammış; elli yaşında kalp krizinden ölmüş. Annem o zaman on üç yaşındaymış ve babasını çok severmiş. Dul kalan büyükannem daha da sertleşmiş, her daim tetikteymiş. (Korkutucu iki imge: erkekler için hapishane, kızlar için gayrimeşru çocuk.) Ev dokumacılığı ortadan kalkınca çamaşırcılık, bürolarda temizlik işçiliği yapmış.

Yaşamının son yıllarında, en küçük kızı ve damadıyla birlikte, demiryolunun tam aşağısında, bir zamanlar yandaki fabrikanın yemekhanesi olarak kullanılan, elektriksiz bir barakada yaşıyordu. Annem beni pazarları onu görmeye götürürdü. Bir bacağı doğuştan diğerinden kısa olmasına rağmen çevik, ufak tefek, tombul bir kadındı. Roman okur, az ama sert konuşurdu; fincanın dibinde kalan kahveyi konyakla karıştırıp içmeyi çok severdi. 1952'de öldü.

Annemin çocukluk öyküsü aşağı yukarı şöyle:

> doymak bilmez bir iştah. Fırından gelirken, aldığı ekmeği midesine indirirmiş. "Yirmi beş yaşıma kadar bütün denizi ve balıkları yutabilirdim!",
>
> tüm çocuklar için ortak bir oda, kız kardeşle paylaşılan yatak, avluda gözleri açık, ayakta uyurken bulunduğu uyurgezerlik nöbetleri,
>
> bir kız kardeşten öteki kız kardeşe kalan giysiler, ayakkabılar, Noel armağanı bir bez bebek, elma şarabı içmekten çürüyüp oyulmuş dişler,
>
> ama diğer yandan beygir üzerinde gezintiler, 1916 kışında donan gölette kaymaca, saklambaç ve ip oyunları, özel yatılı okul "küçük hanımları"na yönelik hakaretler ve aşağılama ritüelleri–dönüp popoya sertçe tokat atmak–,
>
> odun kesme, elma ağaçlarını silkeleyerek yağmalama ve gırtlağına derin bir keski saplayarak tavuk öldürme konusunda erkeklerle aynı bilgi birikimine sahip küçük bir köylü kızı olarak dışarıda geçen bütün bir hayat. Tek fark: "Oraya" kimsenin dokunmasına izin verme.

Mevsimlik işler ve erkek kardeşlerinin hastalık durumlarına göre devamsızlık yaptığı bucak okuluna gitmiş. Tırnakları ve gömlek yakasını göstermek, ayakkabılarından birini çıkarmak (hangi ayağın yıkanması gerektiğini kimse bilmezmiş) gibi, öğretmenlerin istediği nezaket ve temizlik gereklilikleri dışında bu dönem hakkında çok az şey hatırlıyordu. Eğitim, hiçbir istek uyandırmadan onun üzerinden geçivermiş. O zamanlar kimse çocuklarını okumaya "özendirmezmiş", çocukların kendi "içinden" gelmeliymiş bu. Okula da, anne babaya yük olmaktan kurtuluncaya dek zaman geçirmek için gidilirmiş; dersleri kaçırmakla bir şey kaybedilmezmiş. Fakat ayinler kaçınılmazmış, çünkü kilisenin en arka sırasında dursanız bile ayinin zenginliğini, güzelliğini ve ruhunu (işlemeli kaftanlar, altın kadehler ve ilahiler) paylaşırmış, bu da insana "köpek gibi yaşamama" duygusu aşılarmış. Annem küçük yaşlarda dine karşı büyük bir sevgi geliştirmiş. Kateşizm tutkuyla öğrendiği tek konuymuş, tüm yanıtları ezbere bilirmiş. (Daha sonra da kilisede, bildiğini göstermek için ayini yöneten rahibi nefes nefese, sevinçle yanıtlaması.)

On iki buçuk yaşında okuldan ayrıldığında ne mutlu ne de mutsuz olmuş; o günlerde genel uygulama böyleymiş.[1] Girdiği margarin fabrikasında soğuktan ve rutubetten yakınırmış, ıslak elleri kış boyunca kızarıp çatlar-

1. Sadece geçmiş zaman kullanmak yanlış olur. 17 Haziran 1986 tarihli *Le Monde* gazetesinde, annemin büyüdüğü Yukarı Normandiya'yla ilgili şöyle yazıyordu: "Birtakım iyileştirmelere rağmen, bu bölge hâlâ son derece yetersiz eğitim standartlarından mustarip (...). Her yıl 7000 genç, yeterli bir eğitim görmeden okulu bırakıyor. Okuldan ayrılanlar yeterlilik sınavlarına giremiyor. Bir pedagoğa göre, bunların yarısı 'kendileri için hazırlanmış iki sayfayı dahi okuyamıyor.'" (Aksi belirtilmedikçe dipnotlar yazara aittir.)

mış. Ondan sonra margarin "görmeye" dayanamadı. Dolayısıyla "rüya gibi bir ergenlik" geçirdiği söylenemezmiş, ama cumartesi akşamlarını bekler, kendisine ancak *Le Petit Écho de la Mode* dergisi, pudra, kıkırdama ve kin gütmeye yetecek kadar para ayırdıktan sonra haftalığını getirip annesine verirmiş. Bir gün ustabaşı atkısını makinenin kayışına kaptırmış. Adama kimse yardım etmemiş, kendi kendine kurtulmak zorunda kalmış. Annem hemen onun yanındaymış. Aynı derecede yabancılaşmaya maruz kalmadan, bu nasıl kabul edilebilir?

Yirmili yılların sanayileşme hareketiyle birlikte, bölge gençliğini kendisine çeken büyük bir iplik fabrikası kurulmuş. Kız ve erkek kardeşleri gibi, annem de işe alınmış. Kolaylık olsun diye, büyükannem fabrikadan iki yüz metre uzakta küçük bir ev kiralayıp taşınmış. Akşamları, işten sonra kızlarıyla ev işleri yaparlarmış. Temiz ve kuru, konuşmanın ve gülmenin yasak olmadığı atölyelerde çalışmak annemin hoşuna gitmiş. Büyük bir fabrikada çalışmaktan gurur duyarmış: Barbarlara – ineklerle birlikte geride kalan köylü kızlarına– kıyasla medeni, kölelere –"zenginlerin kıçını toplamaya" indirgenen hizmetçilere– kıyasla da özgür hissettiriyormuş bu. Yine de onu bir mağazada tezgâhtarlık yapma hayalinden tarif edilemez biçimde ayıran her şeyin farkındaymış.

Kalabalık ailelerin çoğu gibi, annemin ailesi de kabile gibiydi, yani büyükannem ve çocukları aynı şekilde davranır, yarı köylü işçilerle aynı şartlarda yaşarmış, bu da onların "D...'ler" diye tanınması sağlarmış. Erkek ya da kadın, her daim bağırarak konuşurlarmış. Neşeli fakat alıngan, çabuk sinirlenen tiplermiş, söylemek istedikleri-

ni insanların yüzüne "dobra dobra" söylerlermiş. En önemlisi de, işleri için harcadıkları emekten gurur duyarlarmış. Kendilerinden daha yürekli olunmasına katlanamazlarmış. "Önemli biri" olduklarını sanarak kendilerini çevreleyen sınırları aşarlarmış. Belki de onları her şeyin üstüne atılmaya, çalışmaya, yiyip içmeye, gözlerinden yaşlar gelinceye dek gülmeye ve bir saat sonra, "Şimdi kendimi sarnıcın içine atacağım," demeye iten hiddet buradan kaynaklanıyordu.

Hepsinin arasında en sert ve en gururlu olan, toplumda aşağı bir konumda bulunduğunu görüp buna başkaldıran ve sadece bu konuma göre yargılanmayı reddeden annemmiş. Zenginlere ilişkin sık sık yinelediği düşüncelerden biri şuydu: "Bizim onlardan aşağı kalır yanımız yok." Oldukça güçlü kuvvetli ("Sağlığımı satın almak isterlerdi!"), gri gözlü, güzel bir sarışındı. Eline geçen her şeyi okumayı, yeni şarkılar söylemeyi, makyaj yapmayı, grup halinde sinemaya ve tiyatroya gitmeyi, *Roger la honte*[1] ve *Le Maître de forges*[2] izlemeyi severmiş. "Biraz eğlenmeye" her zaman hazırmış.

Ancak toplumsal yaşamın özünün kişiler hakkında olabildiğince çok şey öğrenmek olduğu, kadınların davranışları üzerinde sürekli ve doğal bir gözetim uygulandığı bir dönemde ve küçük bir kasabada "gençliğinin tadını çıkarma" isteği ile "parmakla gösterilme" kaygısı arasında kalmak işten bile değilmiş. Annem kendini, fabrikada çalışan kızlarla ilgili en uygun yargıya uyarlamaya çalışmış: "İşçi ama saygın." Kilisede ayinlere ve dinî törenlere katılır, yetimhanedeki rahibelerin yanında çeyizi

1. Fransız yazar Jules Mary tarafından yazılan, André Cayatte tarafından filme uyarlanan eser. (Y.N.)

2. Fransız yazar Georges Ohnet'nin 1882'de yayımladığı, melodram ve pembe dizi unsurlarının bolca kullanıldığı bir roman. Ohnet tarafından tiyatroya da uyarlanmıştır. (Y.N.)

için nakış işler, asla bir oğlanla tek başına ormana gitmezmiş. Katlayarak kısalttığı eteklerinin, alagarson kesilmiş saçlarının, "korkusuz" gözlerinin, bilhassa da erkeklerle çalışmasının, onu olmak istediği "düzgün kız" imajından uzaklaştırdığından habersizmiş.

Annemin gençliği, kısmen en olası yazgıdan, kuşkusuz yoksulluktan, belki de alkolden, bir işçi kız "kendini koyuverdiğinde" (örneğin sigara içmek, akşamları sokaklarda sürtmek, lekeli giysilerle dışarı çıkmak) başına gelecekleri den, artık hiçbir "ciddi genç adam" tarafından istenmeyen kız olmaktan kaçınma çabası içinde geçmiş.

Erkek ve kız kardeşleri hiçbir şeyden geri kalmamışlar. Dördü son yirmi beş yılda ölmüş. Uzun bir süre erkeklerin dışarıda, kadınların evde (sadece içmeyen en küçük kız kardeş hâlâ hayatta) öfkelerini bastıran alkolmüş. Ancak belli bir ölçüde sarhoş olduktan sonra keyiflenir, dilleri açılırmış. Geri kalan zamanlarda işlerini konuşmadan görürlermiş, "iyi bir işçi"ye, "şikâyet edecek bir şeyi olmayan" temizlikçi bir kadına yaraşır biçimde. Yıllar geçtikçe, insanların onları aldıkları alkol miktarına göre yargılamalarına alışmışlar, "küfelik", "çakırkeyif" gibi. Hamsin Yortusu'dan bir gün önce, okul dönüşünde teyzem M...'ye rastladım. Her tatil günü olduğu gibi, boş şişelerle dolu torbasıyla kente gidiyordu. Sokakta sallana sallana, hiçbir şey söylemeden bana sarıldı. Sanırım, o gün teyzeme rastlamamış olsaydım yazılarım asla bugünkü gibi olmayacaktı.

Bir kadın için evlenmek ölüm kalım meselesiymiş; iki kişi daha iyisini yapma umudu ya da kesin batış. Yani "bir kadını mutlu edebilecek" erkek tanımak gerekiyormuş. Doğal olarak, zengin bile olsa, elektriksiz bir köyde size inek sağdıracak bir çiftçi değil. Babam iplik fabrikasında çalışıyormuş; uzun boylu, iyi giyimli, "kendine has tarzı" olan biriymiş. İçki içmez, haftalığını kendi evini kurmak için biriktirirmiş. Sakin mizaçlı, neşeli ve annemden yedi yaş büyükmüş ("velet"in biriyle de evlenilmezmiş ki!). Annem gülümseyip kızararak anlatırdı: "Gönlümü çelmeye çalışan çok adam vardı. Birçok kez evlilik teklif ettiler ama ben babanı seçtim." Sonra da eklerdi: "Bayağı bir görünüşü yoktu."

Babamın öyküsü de anneminkine benziyor, kalabalık aile, arabacı baba, dokumacı anne, tarlalarda çalışmak için on iki yaşında bırakılan okul. Ama ağabeyi demiryollarında iyi bir iş bulmuş; iki kız kardeşi de tezgâhtarlarla evlenmiş. Eskiden evlerde hizmetçilik yaptıklarından bağırmadan konuşmayı, sakince yürümeyi, dikkat çekecek hareketler yapmamayı biliyorlarmış. O "saygınlık" havası hoşlarına gidiyormuş, diğer yandan da görünüşleri ve hareketleri onlara geride bıraktıkları dünyayı fazlasıyla hatırlatan annem gibi fabrika kızlarını da küçümseme eğilimindeymişler. Onlara kalırsa, babam "daha iyisi"ni bulabilirmiş.

Annemle babam 1928'de evlenmişler.

Düğün fotoğraflarında annemin başını saran ve gözlerine kadar yarım duvağın altında iki lüle var; düzgün hatlara sahip solgun yüzüyle bir Madonna gibi görünü-

yor. Memeleri ve kalçaları iri, bacakları güzel (elbisesi dizlerini açıkta bırakıyor). Gülümsemiyor, dingin bir ifade, muzip ve meraklı bir bakış. Babamsa ince bıyıklı, papyonlu; çok daha yaşlı görünüyor. Kaşlarını çatmış, kaygılı bir hali var, belki de fotoğrafın iyi çıkmayacağından endişelenmiş. Annemin beline sarılmış, annem de elini onun omuzuna koymuş. Uzun otlarla kaplı bir avlunun kenarında, bir patikadalar. İki elma ağacının birbirine değen yaprakları arkalarında bir kubbe oluşturmuş. Fonda alçak bir evin cephesi. Zihnimde canlandırabildiğim bir sahne bu, patikanın kuru toprağı, yüzeydeki çakıltaşları, yazın başında kırların kokusu. Ama o, benim annem değil. Fotoğrafa ne kadar bakarsam bakayım, yüzler gerçekten hareket ediyormuş gibi görünene kadar tek gördüğüm, yirmiler filmlerinden fırlamış bir kostüm içinde biraz sıkılgan, pürüzsüz bir genç kadın. Sadece eldivenlerini tutan iri eli, başını dik tutma biçimi bana o olduğunu söylüyor.

Bu genç gelinin mutlu ve gururlu olduğundan hemen hemen eminim. İsteklerine ilişkin hiçbir şey bilmiyorum. İlk akşamlar –kız kardeşlerinden birine itiraf etmiş– yatağa geceliğinin altına külot giyip girmiş. Bunun bir anlamı yok; o günlerde seks ancak utancın sığınağında yapılabilirdi ama insan "normal" ise bu iş pekâlâ yapılmalıydı.

Başlangıçta hanımlık etmenin, evine yerleşmiş olmanın heyecanı, ilk kez bulaşık yıkamak, çeyizinden işlemeli sofra örtüsünü çıkarıp kullanmak, "kocası"nın koluna girip sokağa çıkmak, gülüşmeler, tartışmalar (yemek yapmayı bilmiyormuş), dargınlıklar ve uzlaşmalar (somurtkan değildi), yeni bir yaşama başlama hissi. Ama ücretler artmıyormuş. Kiraları, ödenecek mobilya taksit-

leri varmış. Her şeyden tasarruf etmek, akrabalardan sebze istemek (bahçeleri yokmuş) zorundaymışlar; kısacası eski tas eski hamammış. Kendi hayatlarını değişik biçimde yaşıyorlarmış. İkisi de bir yere varmak arzusundaymış fakat babam önündeki mücadeleden korkuyor, pes edip durumuna boyun eğme isteği duyuyormuş; annemse yitirecek hiçbir şeyleri olmadığı ve bu durumdan çıkmak için "her ne pahasına olursa olsun" her şeyi yapmaları gerektiğine inanıyormuş. Bir fabrika kızı olmaktan gurur duyuyormuş ama hayatı boyunca öyle kalamayacak kadar da gururluymuş, kendisine layık tek serüvenin hayalini kuruyormuş: Gıda maddeleri satan bir dükkân açmak. Babam da onu izlemiş, çiftin ticari kararlarını annem vermiş.

1931'de krediyle, Yvetot'dan yirmi beş kilometre uzaklıktaki, 7.000 nüfuslu bir işçi kasabası olan Lillebonne'da, yiyecek ve içecek ürünleri satan bir dükkân almışlar. Kafe-bakkal insanların doğumdan ölüme kadar yaşamlarını düzenleyen, on dokuzuncu yüzyıldan kalma iplik fabrikalarının bulunduğu La Vallée'deymiş. Bugün bile, savaş öncesi La Vallée'sinden bahsedildiğinde alkoliklerin ve gayrimeşru çocuklar doğuran kadınların yuvası olduğu, nemin duvarlardan su gibi aktığı, bebeklerin iki saat içinde yeşil ishalden öldüğü zamanları hatırlanır. Annem yirmi beş yaşındaymış. Olduğu kadına dönüştüğü yer burası olmalıydı, her zaman onun olduğunu düşündüğüm bu yüzü, zevkleri ve tavırları burada edinmiş olmalıydı.

Kazançları kendilerini geçindirmeye yetmediği için babam inşaat şantiyelerinde işe girmiş, daha sonra Aşağı

Seine bölgesinde bir rafineride çalışıp ustabaşılığa kadar yükselmiş. Annem dükkânı tek başına yürütüyormuş.

Bu işe hemen tutkuyla, "hep gülümseyerek", "herkese laf yetiştirerek" sonsuz bir sabırla girişmiş. "Taşı bile satabilirdim!" derdi. Başından beri, aşina olduğuna benzeyen fakat çok daha zor bir endüstriyel sefalete uyum sağlamış, o da durumun farkındaymış, kendi geçiminin kıt kanaat geçinen ailelere bağlı olduğunu biliyormuş.

La Vallée'ye yerleştikten kısa süre sonra dünyaya gelen küçük bir kızın büyümeye başladığı bakkal, kafe, mutfak arasında koşuştururken kendisine ayıracak bir ânı bile yokmuş kuşkusuz. Dükkân sabahın saat altısından (fabrikada çalışan kadınlar süt almaya geliyorlar) akşamın on birine kadar (iskambil ve bilardo oynayanların zamanı) açık kalırmış ve annem günde birkaç kez uğrayan müşteriler tarafından her an "rahatsız edilirmiş". Bir işçiden birazcık fazla kazanamanın acısı ve, "bir yere varamama"nın tedirginliği. Ama aynı zamanda belli bir güç –kimi ailelere veresiye mal vererek yardım etmiyor muydu?–, konuşma ve dinleme keyfi –dükkânda birçok yaşamöyküsü vardı–, özetle genişleyen bir çevrenin mutluluğu.

Annem de "gelişiyormuş". Her yere (vergi ödemeye, belediyeye) gitmek, toptancılarla, firma temsilcileriyle görüşmek zorunda olduğu için konuşurken kendini kontrol etmeyi öğrenmiş, sokağa "şapkasız" çıkmaz olmuş. Elbise satın almadan önce "şık" olup olmadığını düşünmeye başlamış. Artık insanların onu "taşralı bir kız" olarak görmemesini umuyormuş, sonra bundan emin olmuş. Delly ve Pierre l'Ermite'in Katolik eserlerinin yanı sıra Bernanos, Mauriac ve Colette'in "popüler hikâyeleri"ni okuyormuş. Gündüzleri işçi, akşamları kafe sahibi olarak, kendini evinde hissetmeyen birinin çekingen katılığını koruyan babam annem kadar hızlı uyum sağlayamamış.

Ekonomik krizin karanlık yılları; grevler, "nihayet işçilerden yana olan" adam Léon Blum, sosyal reformlar, kafelerde gece geç saatlere kadar süren partiler, ziyarete gelen hısım akraba –onlar için tüm odalara şilteler serilirmiş, torbalarına erzak doldurup giderlermiş (annem cömert biriydi, sonuçta "düzlüğe çıkan" sadece o değil miydi?)–, ailenin öteki tarafıyla yaşanan tartışmalar. Ve sonra keder. Küçük kızları hem gergin hem neşeliymiş. Bir fotoğrafta yaşına göre büyük görünüyor, sıska bacakları, çıkık dizleriyle. Güneş gözlerine gelmesin diye eli alnında, gülüyor. Bir başka fotoğrafta kuzeninin komünyon töreninde, öne doğru uzattığı parmaklarıyla oynadığı halde ciddi. 1938'de, Paskalya'dan üç gün önce difteriden ölmüş. Daha mutlu olsun diye sadece tek çocuk istemişler.

Yavaş yavaş her şeyin üzerine çöken keder, depresyonun katı sessizliği, dualar ve küçük kızlarının "cennete gittiği" inancı. Yeniden yaşama dönüş, 1940 başlarında bir başka çocuk bekliyor annem. Eylülde doğacağım.

Annem hakkında yazıyorum çünkü onu dünyaya getirme sırası sanırım bende.

Bir kâğıda "annem 7 Nisan Pazartesi öldü" yazarak bu işe girişeli iki ay oldu. Artık dayanabildiğim, hatta başka biri yazmış gibi okuyabildiğim bir cümle. Ama hastanenin ve huzurevinin bulunduğu yere gitmeye, onun henüz hayatta olduğu son günle ilgili aklımdan çıkmış ayrıntıları aniden anımsamaya katlanamıyorum. Başlangıçta hızlı yazacağımı sanıyordum. İşin aslı, annem hakkındaki gerçeği (ama bu gerçeğin ne olduğunu bilmiyorum) aktaracak ideal bir sıra varmış gibi, söylenecek şeyler, sözcük seçimi ve sıralaması üzerinde düşünerek çok zaman harcıyorum, yazarken bunu keşfetmek dışında hiçbir şeyi önemsemiyorum.

Göç: Komşularıyla birlikte Niort yollarına düşmüş, ahırlarda uyuyup "oraların şarabı"ndan içmiş, bir ay sonra evinde doğum yapmak için Alman kontrol noktalarını geçerek bisikletle tek başına geri dönmüş. Hiç korkmamış. Geldiğinde öyle pislik içindeymiş ki babam onu tanımamış.

İşgal yıllarında La Vallée'de insanlar erzak bulma umuduyla bakkalların çevresinde toplaşırmış. Annem herkes, özellikle de kalabalık aileler için iyilik yapma, yararlı olma isteği ve gururuyla onları doyurmaya çabalarmış. Bombardımanlar sırasında tepenin eteğindeki toplu sığınaklara girmek istemez, "evinde ölmeyi" yeğlermiş. Öğleden sonraları, iki alarm arasında, temiz havanın bana iyi geleceği düşüncesiyle beni pusetle gezdirirmiş. Kolayca dostluk kurulan bir dönemmiş, babam boş dükkânda beklerken annem halka açık parkın banklarında, kum havuzunun karşısında örgü ören ağırbaşlı genç hanımlarla ahbaplık edermiş. İngilizler, Amerikalılar Lillebonne'a girmişler. Tanklar tozların içinde toplanan çikolata ve portakal tozu paketlerini dağıtarak La Vallée'den geçermiş. Kahve her akşam askerlerle dolar, kimi zaman kavga da çıkarmış ama eğlence gırlaymış, *shit for you* demeyi de öğrenmişler. Daha sonra annem savaş yıllarını, yaşamının büyük serüvenini, bir roman gibi anlattı. (*Rüzgâr Gibi Geçti*'yi çok severdi.) Sanırım savaş yıllarını bir yere varma mücadelesinde verilen bir mola olarak gördü, etrafta bunca sefalet varken toplumsal ilerleme için çırpınmak tüm anlamını yitirmişti.

O yılların kadını, kızıla boyadığı saçlarıyla güzeldi. Gür bir sesi vardı, korkutan bir tonla sık sık bağırırdı. Çok da gülerdi, dişlerini ve dişetlerini açığa çıkaran bir kahkahayla. Ütü yaparken *Le temps des cerises*[1], *Riquita*

1. (Fr.) Kiraz zamanı. 1868 yılında, Jean Baptiste Clément tarafından yazılmış, Antoine Renard tarafından bestelenmiş bir şarkı. (Y.N.)

jolie fleur de Java[1] şarkılarını söylerdi; eşarplar takardı; geniş mavi çizgili yazlık bir elbise ve gofre kumaştan yumuşak, bej bir elbise daha. Lavabonun üstündeki aynanın karşısında yüzünü ponponla pudralar, dudaklarını ortadaki kalpten başlayarak boyar, kulaklarının arkasına parfüm sıkardı. Korsesini bağlamak için duvara doğru dönerdi. Bir düğüm ve bir fiyonkla aşağıdan çapraz tutturduğu bağcıkların arasından teni dışarı fırlardı. Bedeninin hiçbir detayı gözümden kaçmazdı. Büyüyünce onun gibi olacağımı sanıyordum.

Bir pazar günü, ormanın yakınında, bir bayırın kenarında annem, babam ve ben piknik yapıyoruz. Aralarındayken, seslerden, etten ve bitmek bilmez kahkahalardan oluşan bir yuvanın içinde olduğumu anımsıyorum. Dönüş yolunda bir bombardımana yakalanıyoruz, babam bisiklette, ben de onun önünde oturuyorum, annemse kalçasını seleye bastırmış, kendi bisikletiyle önümüzden yokuşu iniyor. Mermilerden ve annemin ölmesinden korkuyorum. Sanırım babam ve ben, ikimiz de anneme âşıktık.

1945'te sürekli öksürdüğüm ve sisli iklimi yüzünden gelişemediğim La Vallee'den ayrılıp Yvetot'ya döndüler. La Vallee'de savaş sonrasında yaşam, savaş sırasında olduğundan daha güçtü. Kısıtlamalar sürüyordu, "karaborsa zenginleri" peyda olmuştu. Başka bir işyeri açmayı beklerken annem beni harap kent merkezinin yıkıntılarla dolu sokaklarında gezdiriyor ve yanmış kilisenin yerine, bir tiyatro salonuna kurulan şapele dua etmeye götürüyordu. Babam bombaların açtığı çukurları kapamaya çalışıyordu. Duvara dizilmiş demonte mobilyalarla, elektriksiz, iki odalı bir evde oturuyorlardı.

1. (Fr.) Java'lı güzel çiçek Riquita. Bir Georgette Plana şarkısı. (Y.N.)

Üç ay sonra, kent merkezinden uzakta, savaşın esirgediği yarı kırsal bir mahallede bir kafe-bakkal sahibi olarak yeniden canlanmıştı. Sadece küçücük bir mutfak ve üst katta bir oda, bir de yemek yiyip uyuyabilmek için müşterilerin görüş alanından uzakta iki çatı katı odası. Öte yandan büyük bir avlu, odun, ot, saman depolamak için barakalar, bir sıkma makinesi ve her şeyden önemlisi peşin alışveriş yapan müşteriler. Babam kafede hizmet ederken bahçesini ekip biçiyor, tavuk, tavşan yetiştiriyor, elma şarabı yapıp müşterilere satıyordu. Yirmi yıl işçi olarak çalıştıktan sonra yarı köylü yaşam tarzına geri dönmüştü. Bakkal kısmıyla, siparişlerle, hesaplarla annem ilgileniyordu, parayı yöneten oydu. Yavaş yavaş çevrelerindeki işçilerden daha üstün bir konuma ulaştılar, örneğin kafe-bakkalın ve bitişikteki küçük, alçak evin mülk sahibi olmayı başardılar.

İlk yazlarda, tatillerde, Lillebonne'daki eski müşteriler otobüse binip aileleriyle birlikte onları görmeye gelirdi. Sarılıp ağlaşırlardı. Yemek yemek için kafenin masaları uç uca birleştirilir, şarkılar söylenir, işgal dönemi anılırdı. Ellili yılların başında gelmeyi bıraktılar. Annem, "Bunlar geçmişte kaldı, artık geleceğe bakmalı," dedi.

Annemin kırk-kırk altı yaşları arasındaki bazı görüntüleri:

> bir kış sabahı çekinmeden sınıfa girip öğretmenden, tuvalette unuttuğum pahalı atkının bulunmasını istemişti (atkının fiyatını uzun süre unutmadım).

bir yaz, deniz kenarında, Veules-les-Roses' da, kendisinden genç görümcesiyle midye çıkarıyordu. Siyah çizgili, leylak rengi elbisesini yukarı çekip önden düğümlemişti. Sahile yakın bir barakada kurulmuş kafeye birçok kez gidip aperatif alıyor, pasta yiyor, durmadan gülüyorlardı.

kilisede avazı çıktığı kadar bağırarak, Meryem Ana için *Bir gün onu göklerde, göklerde görmeye gideceğim* ilahisini söylüyordu. Bu bende ağlama isteği uyandırdı ve ondan nefret ettim.

parlak elbiseleri ve siyah "yünlü" bir tayyörü vardı; *Confidences* ve *La Mode du jour* dergileri okurdu. Âdet günlerinde kullandığı bezleri tavan arasında bir köşeye koyar, salıya yani çamaşır gününe kadar bekletirdi.

kendisine çok baktığımda sinirlenir, "Beni almaya niyet ettin herhalde?" derdi.

pazar günleri öğleden sonra kombinezonu ve çoraplarıyla yatar, yatakta yanına gitmeme ses çıkarmazdı. Çabuk uyur, ben de sırtına sokulup kitap okurdum.

komünyon ayini sonrasında yenen bir yemekte sarhoş olup yanıma kustu. Ondan sonra her eğlencede, masanın üzerine uzattığı kolunu ve kaldırmamasını dileyerek tuttuğu kadehi gözledim.

Epey şişmanlamıştı, seksen dokuz kilo geliyordu. Çok yiyor, önlüğünün cebinde hep şeker parçaları bulunduruyordu. Zayıflamak için Rouen'da bir eczaneden,

babamdan gizli haplar almıştı. Ekmeği, tereyağını kesti ama ancak on kilo verdi.

Kapıları vuruyor, yerleri süpürmek için sandalyeleri masaların üstüne yığarken bunlara çarpıyordu. Ne yapsa gürültüyle yapıyordu. Eşyaları yerlerine koymuyor, sanki fırlatıyordu.

Yüzünden kızgın olup olmadığı hemen anlaşılıyordu. Evde düşündüklerini dobra dobra söylüyor, bana acuze, pasaklı, edepsiz ya da sadece "sevimsiz" diyordu. Beni kolayca dövüyor, çoğunlukla tokatlıyor, kimi zaman omuzlarımı yumrukluyordu ("Kendimi tutmasam öldüreverecektim onu!"). Beş dakika sonra da bana sarılıyordu, onun "bebek"i oluyordum.

Bayram, hastalık, kente gidiş geliş gibi en küçük fırsatları kollayıp bana oyuncak ve kitap alıyordu. Beni dişçiye, göğüs uzmanına götürüyor, bana iyi ayakkabılar, sıcak tutan giysiler, öğretmenimin istediği tüm okul gereçlerini almaya özen gösteriyordu (beni devlet okuluna değil, özel okula vermişti). Kendisine, örneğin, okul arkadaşlarımdan birinin kırılmaz yazı tahtası olduğunu söylediğimde hemen benim de ondan isteyip istemediğimi soruyordu: "Senin ötekilerden aşağı kaldığını düşünmelerini istemem." En büyük arzusu, bana kendisinin vaktiyle sahip olmadığı şeyleri vermekti. Ama bu onun için öyle çok çaba, para konusunda öyle çok endişe ve çocukların mutluluğuna odaklanan bakış açısı kendi eğitimine kıyasla öyle farklı bir yaklaşımdı ki şunları söylemekten kendini alamazdı: "Bize pahalıya mal oluyorsun," ya da "Sahip olduğun şeylere rağmen hâlâ mutlu değilsin!"

Annemin sert mizacını, sevgi patlamalarını, sitemlerini sadece karakter özellikleri olarak düşünmeye değil, aynı zamanda onun geçmişine ve toplumsal durumuna oturtmaya çalışıyorum. Bana gerçeği yansıtma yolun-

daymış gibi görünen bu yazma biçimi, daha nesnel bir yaklaşım inşa ederek bireysel belleğin yalnızlığından ve karanlığından çıkmama yardımcı oluyor. Ama içimde bir şeyin direndiğini, annemi bir açıklama aramaksızın tamamen duygusal imgelerle –sevgi ya da gözyaşıyla– hatırlamamı istediğini hissediyorum.

Annem tüccar bir kadındı, yani öncelikle "geçim kaynağımız" olan müşterilere aitti. Dükkânda hizmet verirken onu rahatsız etmek (nakış ipliği istemek için dükkânı mutfaktan ayıran kapının arkasında beklemek, oyun oynamak için izin almak vs.) yasaktı. Fazla gürültü duyarsa ortaya çıkıp hiçbir şey söylemeden bir tokat patlatır, sonra işine dönerdi. Müşterilere nasıl davranmam gerektiğini –onlara net bir sesle merhaba demeyi, onların önünde yemek yememeyi, tartışmamayı, kimseyi çekiştirmemeyi– küçük yaşta öğrenmiştim. Ayrıca onlara karşı ihtiyatlı olmamı, anlattıklarına hiçbir zaman inanmamayı, dükkânda yalnızlarsa gözümün üzerlerinde olmasını da öğretmişti. Annemin iki yüzü vardı, biri bizim için, öteki de müşteriler için. Dükkânın çıngırağı çalınca gülümseyerek sahneye çıkar, sabırlı sesiyle insanlara sağlıkları, çocukları ve bahçeleriyle ilgili bildik sorular sorar, mutfağa dönünce yüzündeki tebessüm silinir, "başka yerde daha ucuzunu bulsalar" onu bırakmaya hazır olduklarından kuşkulandığı insanlar için bu kadar çaba harcamanın sevinci ve acısıyla bitkin düşüp bir süre konuşmadan öylece kalırdı.

Herkesin tanıdığı bir anneydi, kısacası halka mal olmuştu. Okulda tahtaya kalktığım zaman öğretmen, "Anneniz şu kadar fiyattan on paket kahve satarsa..." gibi şeyler söylerdi (tabii ki asla, bir o kadar gerçek olan diğer olasılıktan bahsetmezdi: "Anneniz şu kadar fiyattan üç içki verirse.").

Yemek pişirmeye, ev işlerini "gerektiği gibi" yapmaya hiç zamanı olmazdı; düğmemi okula gitmeden hemen önce üstümde diker, gömleğini tam giyeceği sırada masanın bir köşesinde ütülerdi. Sabah saat beşte yerleri siler, kolileri açar; yazın dükkânı açmadan önce gül tarhlarını çapalardı. Eline çabuk ve güçlüydü, yorucu işleri yapmaktan büyük gurur duyardı ama çarşaf yıkamak, yatak odasının döşemesini çelik tel yumağıyla ovmak gibi işlere sövüp sayardı. "Oturmayı hak ettim" türünden bir gerekçesi olmaksızın dinlenmesi, okuması olanaksızdı (ayrıca bir müşteri gelince, okuduğu tefrikayı onarılacak giysi yığınının altına saklardı). Babamla tartışmaları hep aynı konudaydı: Birinin ötekine göre yaptığı işin miktarı. Annem, "Burada her işi ben yapıyorum," diyerek karşı çıkardı.

Babam sadece yerel gazete okurdu. Kendisini "evinde" hissetmediği yerlere gitmek istemez, birçok şeyin kendisine göre olmadığını söylerdi. Bahçeyle uğraşmayı, dominoyu, kart oyunlarını, ufak tefek onarım işlerini severdi. "Güzel konuşmak" umurunda değildi, yerel deyimleri kullanmayı sürdürüyordu. Annem ise dilbilgisi yanlışlarından kaçınmaya çalışır, "kocam" yerine "eşim" derdi. Bir yerlerde okuduğu ya da "kibar insanlar"dan duyduğu alışılmadık deyimleri kullandığı da olurdu. Hata yapmaktan çekinerek duraksar, hatta kızarır, bu sırada babam gülmeye başlar, bu "abartılı kelimeler" yüzünden onu alaya alırdı. Annem kendine güvendiğinde bunları yinelemekten keyif duyar, edebî olduğunu düşündüğü karşılaştırmalar söz konusuysa ("Özü sözü bir!" ya da "Bizler sadece göçmen kuşlarız...") daha az kasıntı görünmek istermiş gibi gülümserdi. "Güzel" olanı, insanı "zarif" gösteren şeyleri, Nouvelles Galeries'den daha "şık" bul-

duğu Printemps mağazasını severdi. Göz doktorunun muayenehanesindeki halıların ve tabloların karşısında elbette babam kadar etkileniyordu ama utancını hep bastırmak isterdi. Sık sık kullandığı deyimlerden biri şuydu: (falan ya da filan şeyi yapmak için) "İşi pişkinliğe vurdum." Evden çıkmadan önce, babamın yeni bir elbiseye yahut özenli makyajına ilişkin sözlerine sertçe karşılık verirdi: "İnsan toplumdaki yerini korumalı!"

Görgü kurallarını (bunlara uymamaktan öyle korkardı ki sürekli kuşku içindeydi), moda olan şeyleri, yenilikleri, büyük yazarların adlarını, yeni filmleri (zamanı olmadığı için hiç sinemaya gitmezdi), bahçelerdeki çiçeklerin isimlerini öğrenmek isterdi. Merakından, bilgi edinmeye açık olduğunu gösterme isteğinden, bilmediği şeylerden söz eden tüm insanları dikkatle dinlerdi. Ona göre yükselmek, her şeyden önce öğrenmekti ("İnsan zihnini donatmalı," derdi), bilgiden daha güzel hiçbir şey yoktu. Özen gösterdiği yegâne nesne kitaptı. Kitaplara dokunmadan önce ellerini yıkardı.

Benim aracılığımla öğrenme arzusunu hep sürdürdü. Akşamları sofrada bana okulumdan, öğretilenlerden, öğretmenlerden söz ettirirdi. Benim kısaltarak kullandığım bazı sözcükleri kendisi de öyle kullanmaktan hoşlanırdı. "Yanlış" bir kelime kullandığımda onu "düzeltmemi" normal karşılardı. "Atıştırmak" isteyip istemediğimi değil, "yemek yemek" isteyip istemediğimi sorar olmuştu. Beni Rouen'daki tarihi anıtları ve müzeyi, Villequier'deki Hugo ailesinin mezarlarını görmeye götürürdü. Her şeye hayranlık doluydu. Kitapçının önerdiği, benim okuduğum kitapları okurdu. Ama kimi zaman bir müşterinin dükkânda unuttuğu *Le Hérisson*'a göz atıp gülerek, "Saçma ama insan yine de okuyor!" derdi (Birlikte müzeye

gittiğimizde, belki de Mısır vazolarına bakmanın hoşnutluğundan daha çok, beni kültürlü insanlara özgü olduğunu bildiği bilgilere, beğenilere yönlendirmenin gururunu yaşıyordu. Dükkânda bırakılmış *Confidences* dergisini okumak yerine, günü katedraldeki heykelleri, Dickens ve Daudet'yle geçirmek kuşkusuz onunkinden ziyade benim mutluluğum içindi.)

Onun babamdan üstün olduğuna inanıyordum, çünkü erkek ve kadın öğretmenlere babamdan daha yakın görünüyordu. Ondaki her şey, otoritesi, istekleri ve hırsı okula uygundu. Kitaplar, kendisine okuduğum şiirler, Rouen'daki çay salonunun pastaları konusunda aramızda bir birlik vardı. Babam bunların dışındaydı; o beni panayıra, sirke, Fernandel'in filmlerine götürür, bana bisiklete binmeyi, bahçedeki sebzeleri tanımayı öğretirdi; onunlayken eğlenirdim, annemleyken de "sohbet" ederdim. İkisi arasında baskın figür annemdi, otoriteyi temsil ederdi.

Ellili yaşlarına yaklaşırken anımsadığım görüntüleri daha gergin. Her zaman canlı ve güçlü, cömert, sarı ya da kızıl saçlı ama müşterilere gülümsemek zorunda olmadığı zamanlarda yüzü genellikle asık. En ufak bir olay ya da yorum, erkek ve kız kardeşleriyle tartışması ya da yaşam koşulları karşısında öfkesini boşaltma eğiliminde (bu küçük mahalle işletmesi, yeniden yapılandırılan kent merkezindeki yeni mağazalar nedeniyle tehlikedeydi). Büyükannemin ölümünden sonra uzun süre yas tuttu ve hafta içi erkenden kilisedeki ayine gitme alışkanlığı edindi. İçinde "romanesk" bir şey yok oldu.

1952. Kırk altıncı yaş gününün yazı. Günübirliğine otobüsle Étretat'ya geldik. Çimenlerin arasından geçip tepeye tırmanmaya başladı, üstünde mavi krepten iri çiçek-

li elbisesi vardı, mahalledeki komşular yüzünden yolculuk sırasında giydiği yas giysisini kayaların arkasında çıkarmıştı. Benim ardımdan soluk soluğa tepeye ulaştı, pudralı yüzü terden parlıyordu, iki aydır âdet görmüyordu.

Ergenliğimde onunla bağlarımı kopardım, daha sonra aramızda sadece çatışma kaldı.

Gençliğindeki dünyada, genç kızların cinsel özgürlüğün tadını çıkarabilecekleri fikri bile mahvolmakla eşdeğerdi. Cinsellikten yalnızca "genç kulaklar"a yasak olan müstehcen bir olgu ya da toplumsal yargılara göre, uygun ya da uygunsuz durum olarak bahsedilirdi. Annem bana bu konuda hiçbir şey söylemedi, ben de ona herhangi bir şey sormaya cesaret edemezdim çünkü merak zaten ahlaksızlığın başlangıcı gibi düşünülüyordu. Zamanı geldiğinde, ona regl olduğumu söylemenin, bu kelimeyi ilk kez telaffuz etmenin sıkıntısını çektim, nasıl kullanacağımı açıklamadan bana bir ped verirken kızarmıştı.

Büyüdüğümü görmek hoşuna gitmedi. Beni çıplak yakaladığında sanki bedenimden iğreniyordu. Memeleri ve kalçaları bir tehdit olarak algılıyor, erkeklerin peşinden koşmaya başlayıp derslerime ilgimi kaybedeceğimden korkuyordu şüphesiz. On dört yaşıma basmaya bir hafta kala, on üçüncü yaşıma gireceğimi söyleyerek bana pilili etekler, soket çoraplar ve düz ayakkabılar giydirip hep çocuk kalmamı istiyordu. On sekiz yaşıma kadar hemen hemen tüm tartışmalarımız sokağa çıkma yasağı, giysi seçimlerim etrafında dönüyordu (örneğin, dışarı çıkarken korse giymemi ister, bunu sık sık yinelerdi: "Böylelikle düzgün giyinmiş olursun."). Yok yere öfkeye kapılıyordu: "Dışarıya ASLA böyle (bu elbiseyle, bu saç modeliyle) çıkamazsın!" Ama o kıyafet ya da saç bana normal geli-

yordu. İkimiz de bizi neyin beklediğini biliyorduk: O benim oğlanları baştan çıkarmaya can attığımı biliyordu, ben de onun "başıma bir felaket gelmesi"nden yani rasgele biriyle yatıp hamile kalmamdan korktuğunu biliyordum.

Ölümünün beni hiç etkilemeyeceğini düşündüğüm oluyordu.

Yazarken kimi zaman "iyi" anneyi, kimi zaman da "kötü"yü görüyorum. Çocukluğumun en ücra köşelerinden gelen bu zıtlıktan kurtulmak için sanki başka bir anneyi ve başka bir kızı anlatmaya çabalıyorum. Bu yüzden, olabildiğince tarafsız yazıyorum ancak bazı sözler ("Ya başına kötü bir şey gelirse!") benim için diğerleri gibi soyut olamıyor (örneğin, "bedenin ve cinselliğin reddi"). Bunları anımsadığımda, on altı yaşımdakiyle aynı yılgınlık hissine kapılıyorum ve bir an için, yaşamımı en çok etkileyen kadını, sünnetçi kadın klitorisi kesip alırken, küçük kızlarının kollarını arkadan tutan Afrikalı annelerden ayırt edemiyorum.

Annem benim için rol model olmaktan çıktı. *L'Écho de la Mode* dergisinde rastladığım, okuldaki küçük burjuva arkadaşlarımın annelerini andıran kadın imgesine çekilmeye başladım: İnce, ağırbaşlı, yemek yapmasını bilen ve kızlarına "canım" diye seslenen anneler. Ben annemi frapan buluyordum. Bir şişeyi bacaklarının arasına kıstırıp tıpasını çıkarırken gözlerimi başka yana çeviriyordum. Kaba konuşmalarından ve tavırlarından utanıyordum, özellikle de ona ne kadar benzediğimi hissettiğimde. Farklı bir çevreye göç etme sürecindeyken eskisi gibi

olmamaya çalıştığım halde onun öyle kalmasına kızıyordum. Eğitimli olmak istemekle eğitimli olmak arasında uçurum olduğunu da keşfetmiştim. Van Gogh'un kim olduğunu söyleyebilmesi için annemin ansiklopediye ihtiyacı vardı, büyük yazarların sadece adlarını biliyordu. Okul müfredatından bihaberdi. Ona beslediğim güçlü hayranlıktan dolayı, bana destek veremediğini ve beni diğer kızların oturma odalarının kitaplarla dolu olduğu garip, yeni bir dünyada savunmasız bırakarak –babamdan çok daha fazla– hayal kırıklığına uğrattığını hissetmekten kendimi alamıyordum. Bana sunduğu tek şey endişesi ve şüphesiydi: "Kiminle birlikteydin, çalışıyor musun bari?"

Birbirimizle, her durumda kavga eder gibi bir tonla konuşurduk. Artık olanaksız bir hal alan eski yakınlığımızı ("annene her şeyi söyleyebilirsin") canlandırma girişimlerine sessizlikle karşılık veriyordum: Ona eğitimle ilgisi olmayan isteklerimden (seyahat, spor, eğlence) ya da politikadan bahsedince (Cezayir Savaşı vardı) beni önce zevkle, onu sırdaş olarak gördüğüm için mutlulukla dinliyor, sonra ansızın sertçe, "Kafanı bunlarla doldurmayı bırak, önce okul," diyordu.

Toplumsal değerleri, dinî uygulamaları, parayı küçümsemeye başladım. Rimbaud'nun ve Prevert'in şiirlerini kopyalıyor, defterlerimin kapaklarına James Dean'in fotoğraflarını yapıştırıyor, Brassens'in *La mauvaise réputation*[1] şarkısını dinliyordum, canım sıkılıyordu. Ergenlik isyanım, ailem burjuvaymış gibi romantizm kokuyordu. Kendimi anlaşılmamış sanatçılarla özdeşleştiriyordum. Annem içinse başkaldırmak bir tek anlama geliyordu: Yoksulluğun reddi. Ve bu, tek bir eylem gerektiriyordu: çalışmak, para kazanmak ve diğerleri kadar iyi olmak. O

1. (Fr.) Kötü şöhret. (Y.N.)

benim tutumumu anlamadığı gibi, ben de onun bu acı sitemini anlamıyordum: "Seni on iki yaşında fabrikaya koysak böyle olmazdın. Mutluluğunun değerini bilmiyorsun." Ve sık sık bana öfkesini yansıtan yorumu: "Özel okula gidiyor, hâlâ diğerlerini geçemedi."

Bazen kendi kızını kendi sınıfına düşman gibi görüyordu.

Evden ayrılmaya can atıyordum. Beni Rouen Lisesi'ne, daha sonra da Londra'ya göndermeyi kabul etti. Onunkinden daha iyi bir hayatım olması için her türlü özveride bulunmaya, benden ayrı kalmaya bile hazırdı. Gözünden uzakta, bana yasakladığı her şeye daldım; sonra tıka basa yemek yiyerek, daha sonra da haftalarca, gözüm kararıncaya dek yemeyerek özgürlüğümün tadını çıkardım. Aramızdaki çatışmaları unuttum. Edebiyat Fakültesi'nde okurken, zihnimdeki imgesi bağırma ve şiddetten arınmıştı. Sevgisinden ve şu haksızlıktan emindim: Ben amfide oturup Platon dinleyeyim diye, o sabahtan akşama kadar patates ve süt satıyordu.

Annemi özlemesem de onu yeniden gördüğüme seviniyordum. Özellikle de ona anlatamadığım mutsuz bir gönül ilişkisinden sonra yanına gidiyordum, bana filancanın flörtünü ya da düşük yaptığını fısıldayarak anlatıyordu. Sanki anlattıklarını dinleyecek yaşta olduğum halde bunların beni hiçbir zaman ilgilendirmeyeceği konusunda bir şekilde hemfikir olunmuştu.

Geldiğimde onu tezgâhın arkasında buluyordum. Müşteriler dönüp bakıyordu. Biraz kızarıp gülümsüyordu. Ancak son müşteri gittikten sonra mutfakta kucaklaşıyorduk. Yolculuğumla, okulumla ilgili sorular soruyor ve, "Yıkanacaklarını ver,", "Gittiğinden bu yana senin için

tüm gazeteleri sakladım," diyordu. Aramızda artık birlikte yaşamayanlara özgü bir incelik, neredeyse bir utangaçlık söz konusuydu. Yıllar boyunca onunla ilgili olarak hep geri dönüşler yaptım. Yıllarca onunla ilişkim eve dönüşten ibaretti.

Babam mide ameliyatı geçirmişti. Çabuk yoruluyordu, artık kasaları kaldıracak gücü kalmamıştı. Bu işi annem yüklenmişti. İki kişinin yapacağı işi yakınmadan, neredeyse hoşnutlukla yapıyordu. Ben oradan ayrıldığımdan beri daha az tartışır olmuşlardı, annem ona yaklaşıyor, sık sık şefkatle "baba" diyordu. Sigara gibi alışkanlıklarına karşı daha anlayışlı olmuştu: "Biraz da hoşuna giden şeyler yapmalı canım." Yazın, pazar günleri arabayla kırlarda gezinti yapıyor ya da kuzenlerini ziyaret ediyorlardı. Kışın annem kiliseye akşam duasına, sonra da yaşlılara hal hatır sormaya gidiyordu. Gençlerin sinemadan çıktıktan sonra toplandıkları pasajda televizyon izleyip oyalanıyor, eve kent merkezinden geçerek dönüyordu.

Müşteriler hâlâ onun güzel bir kadın olduğunu söylüyorlardı. Hâlâ saçlarını boyuyor, topuklu ayakkabılar giyiyordu ama çenesinin altında –gizlice yaktığı– bir tüy çıkmıştı, çift odaklı gözlük takıyordu. (Ondan büyük olan babam bu değişiklikleri gizli bir memnuniyetle izliyor, annemin onları ayıran yılları yakalamasına içten içe seviniyordu.) Artık ince, parlak renkli elbiseler değil, yazın bile sadece gri ya da siyah tayyörler giyiyordu. Daha rahat edebilmek için bluzunu eteğinin içine sokmuyordu.

Yirmi yaşıma kadar, onu yaşlandıranın ben olduğunu düşündüm.

Onun hakkında yazdığımı kimse bilmiyor. Ama ben onun hakkında yazmıyorum, daha çok onun yaşadığı bir zamanda, bir yerlerde onunla birlikteymişim izlenimi var bende. Bazen evde ona ait eşyalara rastladığım oluyor, önceki gün iplik fabrikasında çalışırken bir makinede eğrilmiş parmağına taktığı yüksük elime geçti. Ölmüş olduğu gerçeği çöktü üzerime hemen ve artık onun içinde olmayacağı gerçek zamana döndüm. Bu koşullarda kitap "çıkarmak", annemin kesinlikle öldüğünden başka bir anlam taşımıyor. Bana gülümseyerek, "Yeni kitabınız ne zaman çıkıyor?" diye soranlara küfretmek istiyorum.

Ondan uzakta yaşarken bile, evlenmediğim sürece hâlâ ona aittim. Hısım akraba ya da müşteriler beni sorduğunda, "Evlenmek için daha çok zamanı var. Bu yaşta evde kalmadı ya," dedikten hemen sonra haykırarak, "Onu alıkoymak istemiyorum. Kocası ve çocuklarının olması yaşamın gereği," diye eklerdi. Bir yaz, Bordeaux'da siyasal bilgiler okuyan biriyle evlenmeyi planladığımı bildirdiğimde titreyip kızardı; başkalarında kınadığı köylü güvensizliğini gösteren mazeretler bulmaya çalıştı: "Bizim buralardan bir çocuk değil," dedi. Sonra, evliliğin insanları konumlandırmak için temel ölçüt sayıldığı küçük bir kentte benim bir işçiye "vardığım" söylenmeyeceği için sakinleşmiş, hatta mutlu olmuştu. Satın alınacak kaşıklar, tencere tava takımları, o "büyük gün"ün hazırlıkları, daha sonra da çocukların etrafında dönen yeni bir işbirliği içindeydik. Bundan böyle aramızda başka bir işbirliği de olmayacaktı.

Kocam ve ben aynı düzeyde eğitim almıştık, Sartre ve özgürlük üzerine tartışıyor, Antonioni'nin *L'Avventu-*

ra'sını izlemeye gidiyorduk, aynı sol görüşleri paylaşıyorduk, yine de aynı dünyadan gelmiyorduk. Ailesi tam olarak zengin değildi ama üniversiteye gitmişti, her konuda iyi konuşuyorlardı, briç oynuyorlardı. Kayınvalidem annemle aynı yaştaydı, ince bir vücudu, pürüzsüz bir yüzü, bakımlı elleri vardı. Herhangi bir piyano parçasını bir bakışta okuyup çalmayı ve "konuk ağırlama"yı biliyordu (televizyondaki bulvar piyeslerinde görülen türden bir kadındı: elli yaşlarında, ipek bluzunun üstünde bir dizi inci, "fevkalade naif").

Bu dünya karşısında annem iyi eğitim, incelik ve kültürün kendisinde uyandırdığı hayranlık, kızının bunun bir parçası olduğunu görmenin gururu ve hor görülme korkusu arasında kalmıştı. Onlara layık olmadığı duygusu, ki beni de bu duygudan uzak tutmuyordu (belki bunun geçmesi için bir kuşak daha gerek), düğün günümün arifesinde bana verdiği tavsiyede açıkça görülüyordu: "Evini güzel çekip çevir, seni *geri göndermesin*." Birkaç yıl önce kayınvalidemden söz ederken, "Bizim gibi yetiştirilmemiş bir kadın olduğu hemen anlaşılıyor," demişti.

İnsanların onu olduğu gibi sevmeyeceklerinden korktuğu için, vereceği şeylerle sevilmeyi umuyordu. Bize son eğitim yılımızda maddi yardımda bulunmak istemiş, daha sonra da neye sahip olmanın bizi mutlu edeceğini sormuştu. Öteki ailede mizah anlayışı, özgünlük vardı; kendilerini hiçbir şeye mecbur hissetmiyorlardı.

Bordeaux'ya, sonra kocamın idari bir kadro bulduğu Annecy'ye gittik. Kırk kilometre uzaklıktaki bir lisede dersler, bir çocuk ve mutfak arasında, ben de hiç vakti olmayan bir kadına dönüştüm. Annemi pek düşünmüyordum, evlenmeden önceki hayatım kadar uzaktı. Bize on beş günde bir gönderdiği, "çok sevgili çocuklar" diye başladığı ve bize yardım edemeyecek kadar uzakta oldu-

ğundan hayıflanıp durduğu mektuplara kısaca yanıt veriyordum. Onu yılda bir kez, yazın, birkaç gün görüyordum. Gittiğimde Annecy'yi, evimizi, kayak merkezlerini anlatıyordum. Babamla birlikte, "Siz iyisiniz ya, önemli olan bu," diyordu. İkimiz baş başa kaldığımızdaysa, belli ki ona güvenmemi, kocam ve ilişkimiz hakkında konuşmamı istiyordu. Sessizliğim onu hayal kırıklığına uğratmışa benziyordu çünkü bu, her şeyden çok aklını kurcalayan soruya yanıt vermiyordu: "O adam kızımı mutlu ediyor mu bari?"

Babam 1967'de kalp krizi geçirdi ve dört gün içinde öldü. O anları anlatamam çünkü başka bir kitapta zaten anlattım, yani başka sözcüklerle, başka bir cümle düzeni içinde başka bir anlatı asla mümkün olmayacak. Babam öldükten sonra annemin onun yüzünü yıkadığını, kollarını temiz bir gömleğin kollarından geçirdiğini ve ona pazar ayini giysisini giydirdiğini anımsayabildiğimi söyleyebilirim sadece. Bir de, yıkanıp uykuya gönderilen bir çocuk gibi, onu hoş sözlerle oyaladığını. Bu basit ve belirgin jestler karşısında, babamın kendisinden önce öleceğini hep biliyordu diye düşündüm. İlk gece yatakta, yine babamın yanında yattı. Görevliler cenazeyi kaldırmaya gelinceye kadar, dört gün süren hastalığı sırasında yaptığı gibi, iki müşteri arasında onu görmek için yukarı çıktı.

Cenaze töreni bittikten sonra bitkin ve üzgün görünüyordu, "İnsanın hayat arkadaşını yitirmesi zor şey," dedi bana. İşini eskisi gibi yürütmeyi sürdürdü. (Az önce bir gazetede okudum: "Umutsuzluk bir lükstür." Annem öldüğünden bu yana yazmak için zaman ve olanak bulduğum bu kitap da kuşkusuz bir lüks.)

Hısım akrabayla daha sık görüşüyor, dükkânda genç kadınlarla saatlerce çene çalıyor, daha çok gençlerin gelip gittiği kafeyi eskisinden geç kapatıyordu. İştahı açılmıştı, tekrar kilo almıştı, gevezeleşmişti, bir genç kız gibi başkalarına açılmaya meyilliydi, bana iki dul adamın kendisiyle ilgilendiğini söyleyerek övünüyordu. 1968 Mayıs'ında telefonda, "Burası da kaynıyor, kaynıyor!" demişti. Sonraki yaz da olayların yatışmasından yanaydı (daha sonra solcuların, Paris'te kendisininkine benzeyen ancak daha büyük olan Fauchon bakkaliyesini yakıp yıkmalarına kızmıştı).

Mektuplarında sıkılacak vakti olmadığını yazıyordu ama aslında umut bağladığı tek şey benimle yaşamaktı. Bir gün çekinerek, "Yanına taşınsam evi çekip çevirebilirdim," demişti.

Annecy'de annemi suçluluk duyarak düşünüyordum. "Büyük bir burjuva evi"nde oturuyorduk, ikinci çocuğumuz doğmuştu. O hiçbir şeyden "yararlanmıyordu". Onu torunlarıyla birlikte rahat bir yaşam sürerken gözümün önüne getiriyordum, bu yaşamı benim için daha önce istemiş olduğuna göre seveceğini düşünüyordum. 1970'te devredecek kimse bulamadığı için kafe-bakkalı boşaltıp mülk olarak sattı ve yanımıza geldi.

Ilık bir ocak günüydü. Öğleden sonra nakliye kamyonuyla geldi, o sırada ben okuldaydım. Eve döndüğümde onu bahçede gördüm, bir yaşındaki torunu kucağındaydı, mobilyalar ve dükkândan elinde kalan konserve kutularının taşınmasına göz kulak oluyordu. Saçları bembeyazdı, gülüyordu, capcanlıydı. Uzaktan bana seslendi: "Tam zamanında geldin!" Ansızın şunu fark ettiğimde kalbim sıkıştı: "Bundan sonra hep onun önünde yaşayacağım."

Başlangıçta beklediğimizden daha az mutlu oldu. Tüccarlık yaşamı birdenbire bitmişti, yaklaşan senet vadelerinin kaygısı, yorgunluk ortadan kalkmıştı, bunlarla beraber tanıdık yüzler, müşterilerle sohbet, "kendi" parasını kazanmanın gururu da yoktu artık. Şimdi sadece "büyükanne"ydi, kentte onu kimse tanımıyordu, yalnızca bizimle konuşmak zorundaydı. Dünyası bir anda küçülmüş ve ışıltısını yitirmişti. Artık bir hiç olduğunu hissediyordu.

Bir de şu vardı: Çocuklarının evinde yaşamak, gurur duyduğu bir yaşam biçimini paylaşmak demekti (hısım akrabaya, "Durumları çok iyi!" diyordu). Artık girişteki radyatörün üzerinde bez kurutmak da yoktu, "eşyalara dikkat etmek" (plaklar, kristal vazolar), "hijyen"e özen göstermek (çocukların burnunu kendi mendiliyle silmemek) vardı. Kendisi için önem taşıyan haberler, cinayetler, kazalar, komşularla iyi ilişkiler, sürekli insanları "rahatsız etme" korkusu gibi şeylere önem verilmediğini anladı (kaygılarına gülünmesi onu kızdırıyordu). Bir yandan onu kucaklayan, diğer yandan dışlayan bir dünyanın içinde yaşıyordu. Bir gün öfkeyle, "Buraya yakışmıyorum," demişti.

Bu yüzden de, yanında çalsa bile telefona yanıt vermiyordu, damadının televizyonda maç izlediği salona girmeden önce kapıyı tıklatıyor, durmadan iş istiyor ("bana iş yaptırmazsanız çekip giderim"), gülerek yarı şaka, yarı ciddi, "Kaldığım yerin parasını ödemem gerek!" diyordu. Bu tutumu yüzünden tartışıyorduk, kendisini kasten küçük düşürmekle suçluyordum onu. Ergenliğimde "bizden iyi çevreler"de (başkalarının önemsiz gördüğü farklılıkların acısını çekmek sadece "alt sınıflar"a özgüymüş gibi) hissettiğim sıkıntıyı, annemin de bu evde hissettiğini anlamam uzun zaman aldı. Ayrıca kendini çalışan konumuna koyarak, *Le Monde* okuyup Bach dinleyen ço-

cuklarının kültürel tahakkümünü içgüdüsel olarak emeğin sömürüsüne dayalı hayalî bir tahakküme dönüştürdüğünü fark ettim: Bu bir başkaldırı biçimiydi.

Enerjisini ve coşkusunu torunlarıyla, ev işlerinin bir bölümüyle uğraşmaya harcamak için olanak bulunca ortama uyum sağladı. Beni her türlü bedensel işten uzak tutmaya çabalıyor, yemek ve alışveriş yapmak, kullanmaktan korktuğu çamaşır makinesini çalıştırmak zorunda bıraktığına üzülüyordu: Kabul gördüğü, yararlı olduğunu bildiği tek alanı paylaşmak istemiyordu. Ellerimle iş görmeme eskisi gibi itiraz ediyor, ona yardım etmeme karşı çıkıyordu: "Bırak şunu, yapacak daha önemli işlerin var senin." (Yani on yaşımdayken ders çalışmak, şimdiyse derslerimi hazırlamak ve bir entelektüel gibi davranmak.)

Birbirimizle yeniden sinirli, sürekli sitemden oluşan özel bir tonla konuşmaya başlamıştık, bu da yanlış bir şekilde insanlara tartışıp durduğumuzu düşündürüyordu. Bir anne ile kızı arasındaki bu tonu hangi dilde olursa olsun tanırdım.

Annem torunlarına bayılıyor ve kendini onlara adıyordu. Öğleden sonraları, küçük torununu pusetine koyup kenti keşfetmeye gidiyordu. Kiliselere giriyor, panayır yerinde saatler geçiriyor, eski mahallelerde dolaşıp duruyor, eve ancak akşam dönüyordu. Yazın iki torunuyla birlikte Annecy-le-Vieux tepesine çıkıp onları göl kenarına götürüyor, onların şeker, dondurma, atlıkarınca isteklerini yerine getiriyordu. Banklarda insanlarla tanışıyor, sonra onlarla düzenli olarak buluşuyor, sokağımızdaki fırıncı kadınla çene çalıyor, kendi çevresini yeniden yaratıyordu.

Üstelik *Le Monde* ve *Le Nouvel Observateur* okuyor, bir arkadaşının evine "çay içmeye" gidiyor (gülerek, "Sevmiyorum ama bir şey de söyleyemiyorum!" diyordu),

antika eşyalara ilgi duyuyordu ("herhalde değerli olmalı"). Artık ağzından kaba sözcükler çıkmıyordu, işleri "nazikçe" halletmeye özen gösteriyor, kısacası öfkesini dizginlemeye çalışarak kendine "göz kulak olmaya" çaba gösteriyordu. Hatta kendi kuşağının orta sınıf kadınlarına gençliklerinde aşılanan "evin içi"nin çok iyi tutulması gerektiği düşüncesini ileri yaşında kazanmış olmaktan gurur duyuyordu.

Artık sadece açık renkler giyiyordu, hiç siyah giymez olmuştu.

1971 yılı Eylül'ünde çekilmiş bir fotoğrafta, bembeyaz saçlarıyla pırıl pırıl, arabesk motifli bir Rodier bluzun içinde eskisinden daha ince görünüyordu; ellerini önünde duran torunlarının omuzlarına koymuştu; düğün fotoğrafındaki aynı büyük, kıvrık eller bunlar.

Yetmişli yılların ortasında, Paris bölgesinde yeni yeni kurulan bir kente bizimle geldi. Kocam burada daha önemli bir pozisyon bulmuştu. Bir ovanın ortasında inşa edilmiş yeni bir yerleşim yerinin parçası olan bir evde yaşıyorduk. Mağazalar ve okullar iki kilometre uzaktaydı. Burada yaşayanları ancak akşamları görüyorduk. Hafta sonları araba yıkıyor, garajlarına raf monte ediyorlardı. İnsanın amaçsızca sürüklendiği, düşünce ve duygudan yoksun, boş, ruhsuz bir yerdi burası.

Annem burada yaşamaya alışamıyordu. Öğleden sonraları, boş olan Roses, Jonquilles, Bleuets isimli sokaklarda geziniyordu. Annecy'deki arkadaşlarına, akrabalarına mektuplar yazıyordu. Kimi zaman, geçen arabaların üstüne çamur sıçrattığı, çukurlarla dolu yollardan otoyolun öteki yanındaki Leclerc alışveriş merkezine kadar yürüyor, gergin bir ifadeyle eve dönüyordu. Bir

çift çorap almak, kiliseye ayine ya da kuaföre gitmek gibi en ufak gereksinimlerinde bana ve arabama bağlı olmak ağırına gidiyordu. Sinirleniyor, şikâyet ediyordu: "Hep de okunmaz ya!" Eve bulaşık makinesi alıp onu bir uğraştan mahrum bırakınca adeta onuru kırılmıştı: "Şimdi ben ne yapacağım?" Bizim konutlarda sadece bir kadınla konuşuyordu, Batı Hintli bir ofis çalışanı.

Altı ay sonra bir kez daha Yvetot'ya dönmeye karar verdi. Merkeze yakın, yaşlılar için düzayak bir stüdyo daireye yerleşti. Yeniden bağımsız olduğu, son kız kardeşine –ötekiler ölmüştü–, eski müşterilerine, onu yemeklere ve ayinlere davet eden evli yeğenlerine kavuştuğu için mutluydu. Belediye kütüphanesinden kitaplar ödünç alıyor, ekim ayında, piskoposluğun düzenlediği geziyle Lourdes'a gidiyordu. Fakat işi gücü olmayınca, hayatı yavaş yavaş, zorunlu bir rutine girdi, komşularının salt yaşlılardan oluşmasından hoşnut değildi ("yaşlılar kulübü"nün etkinliklerine katılmayı şiddetle reddediyordu). Eminim, içten içe hüsrana uğramıştı: Hayatının elli yılını geçirdiği kasabanın sakinleri, onun için gerçekten önem teşkil eden, kızının ve damadının başarısına tanık olmasını istediği insanlar bunu asla kendi gözleriyle göremeyecekti.

Ufak dairesi onun son konutu olacak. Biraz karanlık bir oda ve küçük bir bahçeye açılan bir köşe mutfak, yatak ve komodin için bir niş, bir banyo, bina görevlisiyle iletişim kurmak için bir dahili telefon. Burası hareketleri kısıtlayan, oturup televizyon izlemekten, akşam yemeğini beklemekten başka yapacak bir şey olmayan bir alandı. Ne zaman onu görmeye gitsem etrafına bakıp şu sözü yineliyordu: "Şikâyet etsem hiçbir şey de beğenmiyor derler." Orada olmak için henüz çok genç geliyordu gözüme.

Karşılıklı öğle yemeği yiyorduk. İlk başta sağlık, çocukların okulları, yeni mağazalar, tatiller gibi anlatacak o kadar çok şey vardı ki birbirimizin sözünü kesiyor, sonra hemen susuyorduk. Her zamanki gibi konuşmayı toparlamaya çalışıyordu: "Nasıl desem..." Bir defasında şöyle düşündüm: "Bu daire, doğduğumdan beri bensiz yaşadığı tek yer." Gideceğim sırada kendisine açıklamam için bir belge çıkarıyor, beni düşünerek bir kenara koyduğu, güzellik ya da temizlik tavsiyeleri içeren bir yazıyı arıyordu.

Onu görmeye gitmektense, onun bize gelmesini yeğliyordum: Onu birkaç haftalığına hayatımıza sığdırmak, onun kupkuru geçen üç saatlik yaşamını paylaşmaktan daha kolay görünüyordu. Davet edilir edilmez koşup geliyordu. Toplu konutlardan taşınmış, yeni kente bağlı eski köye yerleşmiştik. Burası hoşuna gidiyordu. Garın peronunda genellikle kırmızı tayyörü, elinde bana taşıtmama izin vermediği valiziyle görünüyordu. Geldiğinde hemen çiçek tarhlarını çapalamaya başlıyordu. Yazın bizimle bir ay kaldığı Nievre'de tek başına patikalara çıkıyor, bacakları çizik içinde kilolarca erikle dönüyordu. Çocuklarla balığa gitmek, lunapark gezmek, geç yatmak için asla "çok yaşlıyım" demiyordu.

1979 yılında bir Aralık akşamı, altı buçuk civarı, N15 karayolunda, yaya geçidindeki kırmızı ışıkta geçen bir Citroën CX tarafından ezildi. (Yerel gazetede çıkan bir haberde sürücünün şanssız olduğu ima ediliyordu, "son günlerde yağan yağmur nedeniyle görüş mesafesi pek iyi değildi" ve "ters yönden gelen arabaların parıltısı, sürücünün yetmiş yaşındaki kadını görmemesine yol açan bir dizi faktöre eklenebilir"di.) Bir bacağı kırılmıştı

ve kafatası travması geçirmişti. Bilinci bir hafta kapalı kaldı. Klinikteki cerrah, annemin güçlü yapısı sayesinde bunu atlatacağını düşünüyordu. Çırpınıyor, serum lastiğini çekip koparmaya, alçılı bacağını kaldırmaya çalışıyordu. Yirmi yıl önce ölen sarışın kız kardeşine, üzerine doğru gelen arabaya dikkat etmesi için bağırıyordu. Çıplak omuzlarına, ilk defa savunmasız ve acı içinde gördüğüm bedenine bakıyordum. Savaş sırasında bir gece, beni güçlükle doğuran genç kadının karşısındaymışım gibi geldi. Şaşkınlık içinde, onun ölebileceğini anladım.

İyileşti, eskisi gibi yürüyordu. Citroën sürücüsüne karşı açtığı davayı kazanmak istiyor, tüm tıbbi muayenelere gözüpek bir kararlılıkla razı geliyordu. İnsanlar kazayı bu kadarla atlattığı için şanslı olduğunu söylüyordu. Üstüne gelen araba her zamanki gibi üstesinden geldiği bir engelmiş, bundan gurur duyuyordu.

Huyu değişti. Sofrayı gitgide daha erken saatte, gündüzleri on birde, akşamları altı buçukta kuruyordu. Sadece *France-Dimanche* ve eski müşterilerinden genç bir kadının verdiği fotoromanları okuyordu (onu görmeye gittiğimde bunları büfesine saklıyordu). Sabah ilk iş televizyonu açıyor –o zamanlar sürekli yayın yoktu, sabahları sadece fon müziği ve ekranda test görüntüsü vardı– bütün gün ona yarım yamalak bakarak açık bırakıyor, akşamları da önünde uyuyordu. Çabuk sinirleniyor, ütülemesi güç bir bluz, fiyatı on kuruş artan ekmek gibi önemsiz şeyler karşısında durmadan, "Usandım," diyordu. Emekli sandığından genel bir duyuru, falan ya da filan bir şey kazandığını bildiren bir yazı karşısında panik-

leme eğilimi de edinmişti: "Ben bir şey istemedim ki!" Annecy'yi, oradaki eski mahallelerde çocuklarla yaptığı gezintileri, gölgedeki kuğuları anımsadığında ağlayacak gibi oluyordu. Daha ender, daha kısa yazdığı mektuplarda kelimeleri tükenmişti. Dairesinde bir koku vardı.

Başına birtakım olaylar geliyordu. İstasyon peronunda beklediği tren çoktan hareket etmiş oluyordu. Alışverişe gittiğinde tüm dükkânların kapalı olduğunu görüyordu. Anahtarları durmadan kayboluyordu. La Redoute mağazası ona ısmarlamadığı ürünler gönderiyordu. Yvetot'daki hısım akrabasına karşı saldırganlaştı, hepsini parasına göz dikmekle suçluyor, artık onlarla görüşmek istemiyordu. Bir gün ona telefon ettiğimde, "Bu pis yerde volta atmaktan bıktım usandım," dedi. Anlatılamaz birtakım tehditlere karşı tetikteymiş gibi görünüyordu.

1983 Temmuz'u Normandiya'da bile kavurucuydu. İlaçların kendisini yeterince beslediğini iddia ederek bir şey yiyip içmez olmuştu. Bir gün güneşte bayıldı ve huzurevinin tıbbi servisine kaldırıldı. Birkaç gün sonra yiyip içince kendine gelmiş, evine dönmek istemişti, "Yoksa pencereden atlayacağım," diyordu. Doktora göre artık yalnız kalamazdı, bir bakımevine yerleştirilmesini tavsiye etti. Bu çözümü kabul etmedim.

Eylül ayının başında, arabayla huzurevine gidip onu temelli evime getirdim. Kocamdan ayrılmıştım, iki oğlumla birlikte yaşıyordum. Yol boyunca, "Şimdi onunla ilgileneceğim," diye düşündüm (eski günlerde olduğu gibi, "büyüdüğümde onunla seyahatlere çıkacağım, Louvre Müzesi'ne gideceğiz" falan filan). Hava çok güzeldi. Arabanın ön tarafında, çantası dizlerinin üstünde, sakindi. Her zamanki gibi çocuklardan, derslerinden, benim işimden söz ediyorduk. Oda arkadaşları hakkında neşeyle

öyküler anlatıyordu, sadece birine ilişkin tuhaf bir şey söylemişti: "Pis karının biri, yüzüne iki şamar patlatmak isterdim." Annemin bende kalan son mutlu imgesi bu.

Hikâyesi, dünyada bir yer işgal ettiği hikâyesi burada sona eriyor. Aklını kaybediyordu. Buna Alzheimer diyorlar, doktorların yaşlılığa bağlı bir tür bunamaya verdikleri ad. Birkaç gündür gitgide daha güç yazıyorum, belki de bu âna asla gelmek istemediğim için. Ancak dönüştüğü bunamış kadınla, bir zamanların güçlü ve ışıltılı kadınını birleştirecek kelimeleri bulana kadar içimin rahat etmeyeceğini biliyorum.

Evdeki farklı odaların arasında kayboluyor, bana öfkeyle sık sık odasına nasıl gideceğini soruyordu. Eşyalarını kaybediyor (o zaman şöyle diyordu: "Aradığımı bulamıyorum."), onları hiç koymadığını iddia ettiği yerlerde bulunca şaşırıyordu. Dikilecek, ütülenecek bir şey, soyulacak sebze istiyor ama hepsi onu sinirlendiriveriyordu. Sürekli bir sabırsızlık içinde yaşamaya başladı; televizyon seyretmek, öğle yemeği yemek, bahçeye çıkmak, bir isteği bir başka istek izliyor, hoşnut da olmuyordu.

Öğleden sonraları, eskisi gibi, adres defteri ve kâğıtlarıyla oturma odasındaki masaya oturuyordu. Bir saatin ardından, başladığı mektupları devam ettiremeyip yırtıyordu. Kasım ayında, bunlardan birinin üstünde, "Sevgili Paulette, içine girdiğim karanlıktan çıkamadım," yazıyordu.

Sonra, eşyaların düzenini ve işleyişini unuttu. Tabakların ve bardakların masaya nasıl yerleştirileceğini veya odadan ayrılırken ışığı nasıl söndüreceğini hatırlayamıyordu (bir sandalyeye çıkıp ampulü sökmeye çalışıyor-

du). Eskimiş eteklikler, yamalı çoraplar giyiyor, bunlardan vazgeçmek istemiyordu: "Her şeyi attığına göre sen çok zenginsin demek." Öfke ve kuşkudan başka duygusu kalmamıştı. Her kelimede kendisine karşı bir tehdit buluyordu. Saçlarını tutturmak için sprey almak, doktorun ne gün geleceğini, tasarruf hesabına bakıp ne kadar parası olduğunu öğrenmek gibi zorunlu ihtiyaçlar onu sürekli rahatsız ediyordu. Ama kimi zaman hasta olmadığını göstermek için yalandan neşeleniyor, yok yere kıkırdıyordu.

Okuduğunu anlamaz oldu. Durmadan bir şey arayarak bir odadan öteki odaya geçiyordu. Dolabını boşaltıyor, giysilerini, hatıra eşyalarını yatağın üstüne yayıyor, bunları başka raflara yerleştiriyor, ertesi gün ideal düzeni bulamamış gibi yeniden başlıyordu. Ocak ayında bir cumartesi günü, öğleden sonra giysilerinin yarısını plastik torbalara koyup bu torbaların ağızlarını dikerek kapattı. Bir şeyler yerleştirmediği zamanlar, oturma odasında bir sandalyeye oturuyor, kollarını kavuşturup ileri bakıyordu. Artık onu hiçbir şey mutlu edemiyordu.

Adları unuttu. Bana yapmacık bir nezaketle "madam" diyordu. Torunlarının yüzleri artık ona bir şey ifade etmiyordu. Sofrada onlara, burada iyi maaş alıp almadıklarını soruyor, onların da kendisi gibi bir çiftlikte çalıştıklarını sanıyordu. Ama "kendini görüyordu", işeyip çamaşırlarını kirletmekten utanıyor, bunları yastığının altına saklıyordu. Bir sabah yatağında, kısık sesle, "Kaçırdım," dedi. Dünyaya dört elle sarılmaya çalışıyor, tüm gücüyle dikiş dikmek istiyor, atkılarını, mendilleri üst üste koyup eğri büğrü ilmeklerle tutturup bir araya topluyordu. Yanından ayırmadığı makyaj çantası gibi kimi eşyalara bağlanıyor, sonra onu bulamayınca perişan olup ağlamanın eşiğine geliyordu.

Bu süre zarfında iki trafik kazası yaptım, ikisinde de ben kusurluydum. Yediklerimi yutmakta güçlük çeki-

yordum, midem ağrıyordu. En ufak bir şey yüzünden bağırıyor, ağlamak istiyordum. Kimi zaman, tam tersine, oğullarımla birlikte kahkahalarla gülüyordum, annemin unutkanlıklarını bilinçli bir şakaymış gibi görüyorduk. Onu tanımayan insanlara ondan söz ediyordum. Bana sessizce bakıyorlardı; ben de delirmiş hissediyordum. Bir gün kır yollarında saatlerce rasgele araba sürdüm, ancak gece eve döndüm. Tiksindiğim bir adamla ilişki kurdum.

Annemin yeniden küçük bir kız çocuğu olmasını istemiyordum, buna "hakkı" yoktu.

Sadece kendisinin gördüğü kişilerle konuşmaya başladı. Bu, ilk kez olduğunda, ödev kâğıtlarına bakıyordum. Kulaklarımı tıkadım. "Her şey bitti," diye düşündüm. Sonra bir kâğıt parçasına "annem kendi kendine konuşuyor" yazdım. (Şimdi de aynı sözcükleri yazıyorum ama bunlar artık o zamanki gibi kendim için, o duruma dayanmak için yazdığım sözcükler değil, şimdi bunları o durumu anlatmak için yazıyorum.)

Sabahları kalkmak istemiyordu. Sadece sütlü, şekerli şeyler yiyordu; başka şeyleri çıkarıyordu. Şubat sonunda doktor onu Pontoise Hastanesi'ne yatırmaya karar verdi; orada gastroenteroloji servisine yerleştirildi. Durumu birkaç gün içinde düzeldi. Servisten kaçmaya kalkıştığı için hemşireler onu koltuğuna bağladı. İlk kez takma dişlerini yıkadım, tırnaklarını temizledim, yüzüne krem sürdüm.

İki hafta sonra geriatri servisine nakledildi. Hastanenin arkasında, ağaçların ortasında üç katlı modern bir binaydı burası. Çoğu kadın olan yaşlı hastalar şöyle bölünmüşlerdi: birinci katta geçici olarak, kısa süreliğine kabul edilenler; ikinci ve üçüncü kattaysa orada ölünceye dek kalma hakkı olanlar. Üçüncü kat daha çok fiziksel

ve zihinsel engellilere ayrılmıştı. İki kişilik ya da tek kişilik odalar aydınlık ve temizdi, çiçekli kâğıtlar, gravürler, duvar saati, suni deri koltuklar, tuvaletli bir banyo vardı. Daimi yer için bazen, bilhassa kışın çok ölen olmadığında, uzun zaman beklemek gerekiyordu. Annem birinci kata yerleşti.

Çenesi düşmüştü, bir gün önce gördüğünü sandığı bir soygun, bir çocuğun boğulması gibi sahneleri anlatıyordu. Bana az önce alışverişten döndüğünü, dükkânların müşterilerle dolup taştığını söylüyordu. Korkular, kızgınlıklar geri dönmüştü, kendisine para ödemeyen patronlar için köle gibi çalıştığına kızıyordu, erkekler peşinden koşuyordu. Beni öfkeyle karşılıyor, "Bugünlerde parasızım, bir parça peynir alacak param bile yok," diyordu. Ceplerinde öğle yemeklerinden artan ekmek parçalarını saklıyordu.

Bu halde bile hiçbir şeye boyun eğmiyordu. Dinle ilgisi kalmamıştı, ayine gitme, tespih çekme arzusu yoktu. İyileşmek ("sonunda neyim varmış bulacaklar"), hastaneden çıkmak ("senin yanında daha iyi olacağım") istiyordu. Bitkin düşene dek bir koridordan ötekine yürüyordu. Israrla şarap istiyordu.

Nisan ayında bir akşam, saat altı buçukta, kombinezonuyla çarşafların üstüne uzanıp çoktan uyumuştu; dizlerini yukarı çekmişti, cinsel organı görünüyordu. Oda çok sıcaktı. Ağlamaya başladım, çünkü o annemdi, çocukluğumdaki aynı kadındı. Göğsü küçük mavi damarlarla kaplıydı.

Altı haftalık serviste kalma süresi sona erdi. Özel bir huzurevine kabul edildi ama geçici olarak, çünkü buraya "zihni bulanmış" kişileri almıyorlardı. Mayıs sonunda Pontoise'daki geriatri servisine döndü. Üçüncü katta bir yer açılmıştı.

Son kez, şaşkınlığına karşın, arabadan inerken, giriş kapısından geçerken, dimdik, gözünde gözlüğü, alacalı gri tayyörü, abiye ayakkabıları ve çoraplarıyla hâlâ o eski kadındı. Valizinde bluzları, kendi çamaşırları, hatıra eşyaları, fotoğrafları vardı.

Mevsimlerin ve zaman kavramının olmadığı, bütün yıl boyunca aynı tatlı, hoş kokulu bir sıcaklık içinde, sadece yemek yemek, uyumak gibi işlevlerin düzenli bir biçimde yinelendiği bu yere ayrılmamak üzere yerleşti. Aralarda koridorlarda yürümeler, bir saat önce sofraya oturup durmadan peçete katlayıp açarak yemeği beklemek, televizyon ekranında akıp giden Amerikan dizileri ve pırıltılı reklamlar. Eğlence de oluyordu kuşkusuz: Perşembe günleri gönüllü hanımlar pasta dağıtıyordu, yılbaşında bir bardak şampanya, 1 Mayıs'ta müge çiçeği. Sevgi de vardı, kadınlar el ele tutuşuyor, birbirlerinin saçlarına dokunuyor, birbirlerine vuruyorlardı. Ve tabii ki hemşirelerin değişmez felsefesi: "Haydi, Madam D..., bir bonbon alın, vakit geçirmenize yardımcı olur."

Birkaç hafta içinde kendini tutma isteğini yitirdi. Çöktü, başı önüne eğik, beli yarı bükük yürüyordu. Gözlüğünü kaybetti, bakışları donuktu, yüzü yalın, yatıştırıcı ilaçların etkisiyle hafif şişti. Görünüşünde yabanıl bir şey belirmeye başladı.

Yavaş yavaş tüm kişisel eşyalarını, çok sevdiği hırkasını, ikinci gözlüğünü, makyaj çantasını kaybetti.

Umurunda değildi, artık kaybettiği şey ne olursa olsun onu bulmaya çalışmıyordu. Kendisine ait olanı anımsamıyordu, artık kendisine ait hiçbir şeyi yoktu. Bir gün, Annecy'den bu yana her yere taşıdığı o Savoie'lı baca temizleyicisi heykelciğine bakıp, "Eskiden aynısı vardı bende," demişti. Kolaylık olsun diye, diğer kadınların çoğu gibi, ona da sırtı yukarıdan aşağıya açık bir önlük, üs-

tüne çiçekli bir bluz giydiriyorlardı. Artık hiçbir şeyden utanmıyordu, çişi için bez kullanıyor, oburca saldırarak parmaklarıyla yemek yiyordu.

Çevresindeki insanları gitgide ayıramaz oldu. Kulaklarına ulaşan kelimeler anlamsız geliyordu ama o rasgele karşılık veriyordu. Hâlâ iletişim kurma ihtiyacı duyuyordu. Konuşma mekanizması, hastalığından etkilenmemişti; tutarlı cümleler kuruyor, kelimeleri doğru telaffuz ediyordu, ancak söyledikleri yalnızca düş dünyasına tabiydi, gerçeklikle ilgisi yoktu. Artık yaşamadığı bir yaşam uyduruyordu: Paris'e gidiyordu; bir kırmızı balık almıştı, onu kocasının mezarına götürmüşlerdi. Ama kimi zaman gerçeği BİLDİĞİ oluyordu: "Korkarım durumum düzelmeyecek." Ya da ANIMSIYORDU: "Kızımın mutlu olması için her şeyi yaptım ama o, böyle yaptığım için daha mutlu olmadı."

Yazı (diğerleri gibi ona da parka inmesi, banklarda oturması için hasır şapka giydiriyorlardı), kışı geçirdi. Yılbaşı gecesi kendisine bir bluz ve bir etek verip şampanya ikram ettiler. Koridorun duvarları boyunca uzanan parmaklığa bir eliyle tutunarak daha ağır yürüyordu. Düştüğü oluyordu. Takma dişlerinin alt kısmını, sonra da üst kısmını kaybetti. Dudakları büzüştü, çenesi yüzünün alt kısmını kapladı. Onu görmeye gittiğim her defasında, daha da az "insan" görüneceğinden endişe ediyordum. Ondan uzaktayken, eski ifadesini, eski tavırlarını gözümün önüne getiriyordum, şimdiki halini asla değil.

Daha sonraki yaz, kalça kemiğini kırdı. Ameliyat etmediler. Protez kalça takmak, tıpkı diğer şeyler gibi –yeniden gözlük almak, diş yaptırmak– anlamsızdı. Artık

belinden geçen kumaş şeritle bağlı olduğu tekerlekli sandalyesinden kalkmıyordu. Öteki kadınlarla birlikte, yemek salonundaki televizyonun karşısına yerleştiriliyordu.

Onu tanıyanlar bana yazıp "bunu hak etmedi" diyor, bir an önce "kurtulması"nın daha iyi olacağını düşünüyorlardı. Belki bir gün tüm toplum onlarla aynı fikirde olur. Onu görmeye gelmiyorlardı, onların gözünde çoktan ölmüştü. Ama o yaşamak istiyordu. Sağlam bacağına dayanarak durmadan kalkmaya, onu tutan şeridi koparmaya çalışıyordu. Erişebileceği uzaklıktaki her şeye elini uzatıyordu. Her zaman açtı, enerjisi ağzında toplanmıştı. Öpülmek istiyor, aynısını yapmak için o da dudaklarını uzatıyordu. Hiç büyümeyecek bir küçük kızdı.

Ona küçük parçalara ayırıp yedirdiğim çikolatalar ve hamur işleri getiriyordum. Başlangıçta bir türlü doğru pastayı almayı beceremedim –ya çok kremalı ya da çok katı– yiyemiyordu (yiyebilmek için parmaklarıyla, diliyle çırpınışını görmek tarif edilmez bir acı). Ellerini yıkıyor, yüzünü tıraş ediyor, parfüm sıkıyordum. Bir gün saçlarını fırçalamaya başladım, sonra bıraktım. "Saçlarımı taraman çok hoşuma gidiyor," dedi. Daha sonra saçlarını hep fırçaladım. Odasında karşısına geçip oturuyordum. Sık sık eteğimin kumaşını tutuyor, sanki kalitesini incelermiş gibi yokluyordu. Çenesini kasıyor, pastaların kâğıtlarını zorlanarak yırtıyordu. Paradan, müşterilerden söz ediyor, başını arkaya atıp gülüyordu. Bunlar her zamanki jestleri, yaşamı boyunca söylediği sözlerdi. Ölmesini istemiyordum.

Onu beslemeye, ona dokunmaya, onu duymaya gereksinimim vardı.

Birçok kez onu alıp götürmek, sadece onunla ilgilenmek gibi ani bir dürtüye kapılıyor ama bunu yapamayacağımı hemen anlıyordum. (Onu oraya yerleştirmenin

verdiği suçluluk duygusu, herkesin söylediği gibi, "başka seçeneğim yok" olsa da.)

Bir kışı daha geçirdi. Paskalya'dan sonraki pazar günü biraz altınçanak çiçeği alıp onu görmeye gittim. Hava kapalı ve soğuktu. Diğer kadınlarla birlikte yemek salonundaydı. Televizyon açıktı. Yanına yaklaşınca bana gülümsedi. Onu odasına götürdüm. Altınçanak dallarını bir vazoya koydum. Yanına oturup çikolata yedirdim. Dizlerine kadar kahverengi yün çoraplar, sıskası çıkmış kalçalarını ortaya seren kısa bir bluz giydirmişlerdi. Ellerini, ağzını temizledim; teni sıcacıktı. Bir ara altınçanak dallarını tutmaya çalıştı. Daha sonra onu yeniden yemek salonuna götürdüm, televizyonda Jacques Martin'in *L'école des fans*[1] programı vardı. Annemi öpüp asansöre bindim. Ertesi gün öldü.

Sonraki hafta, hayatta olduğu o pazar gününü, kahverengi çoraplarını, altınçanakları, jestlerini, ona veda ettiğim sıradaki gülümsemesini ve ardından öldüğü o pazartesi gününü, yatağındaki halini gözümün önüne getirip duruyordum. Bu iki günü birbirine bağlayamıyordum.

Şimdi her şey birbirine bağlı.

Şubat sonu, sık sık yağmur yağıyor ama hava çok ılık. Bu akşam alışverişten sonra huzurevine gittim. Park

1. Çocukların en sevdikleri şarkıcıyı taklit etmeleri için stüdyoya davet edildiği bir pazar programı. (Y.N.)

yerinden baktığımda bina bana daha aydınlık, neredeyse hoş göründü. Annemin eski odasında ışık yanıyordu. İlk kez, şaşkınlık içinde, "Yerine bir başkası gelmiş," dedim. 2000'li yıllarda bir gün, burada ya da başka bir yerde, peçeteleri katlayıp açarak akşam yemeklerini bekleyen bu kadınlardan biri olacağımı düşündüm.

Yazdığım on ay boyunca, rüyamda hemen her gece onu görüyordum. Bir kere, bir nehrin ortasında, iki akıntı arasında uzanıyordum. Karnımdan, tekrar küçük bir kızınki gibi pürüzsüz olan cinsel organımdan dalgalanarak tel tel, yumuşacık bitkiler çıkıyordu. Bu sadece benim değil, annemin de cinsel organıydı.

Bazen, hastaneye yatışından önce, evde benimle yaşadığı günlere dönmüş gibi hissediyorum. Bir an için, öldüğünün gayet bilincinde olsam da, onun aşağıya inip dikiş kutusuyla oturma odasına yerleşmesini bekliyorum. Annemin hayalî varlığının gerçek yokluğundan daha güçlü olduğu bu duygu, şüphesiz unutmanın ilk biçimi.

Bu kitabın ilk sayfalarını yeniden okudum. Şimdiden kimi ayrıntıları, beklediğimiz sırada telefonla konuşan morg görevlisini, süpermarketin duvarına katranla yazılmış yazıyı çoktan unuttuğumu fark edince şaşırdım.

Birkaç hafta önce, halalarımdan biri bana, annemle babamın görüşmeye başladıklarında fabrikanın tuvaletinde buluştuklarını söyledi. Artık annem öldüğüne göre, onun hakkında hayattayken bildiklerimden fazlasını öğrenmek istemiyorum.

Onu günden güne, çocukluğumun ilk yıllarında gördüğümü hayal ettiğim şekilde görüyorum: Üstümde büyük ve beyaz bir gölge gibi.

Simone de Beauvoir'dan sekiz gün önce öldü.

Almaktan çok herkese vermeyi severdi. Yazmak da bir verme biçimi değil midir?

Elbette, bu kitap ne bir yaşamöyküsü ne de bir roman, belki edebiyat, sosyoloji ve tarih arasında bir şey. Baskıcı bir çevrede doğan ve bu çevreden çıkmak isteyen annemin tarihin bir parçası olması gerekiyordu ki dahil olmamı istediği, kelimeler ve fikirlerle yönetilen dünyada kendimi daha az yalnız, daha az yapay hissedebileyim.

Artık sesini duymayacağım. Olduğum kadını, bir zamanlar olduğum çocukla bir araya getiren onun sesi, sözleri, elleri, tavırları gülüşü ve yürüyüşüydü. Geldiğim dünyayla aramdaki son bağ da koptu.

Pazar, 20 Nisan 1986-26 Şubat 1987